

משרד החינוך התרבות והספורט

המזכירות הפדגוגית

הפיקוח על הוראת העברית

האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
צוות לשון והבעה לכיתות ז'-י"ב

דגמים לשאלון א

בעברית

(הבנה, הבעה, לשון)

ירושלים, תשס"ד

המערכת : סימה חרוב, מזל שיניאק, רונית גדיש, עליזה עמיר, ניבי גומל.

כתיבה ועריכה : רונית גדיש

ייעוץ מדעי : ד"ר רחל רוזנר

תודה לכל מדריכות הפיקוח על הוראת העברית ולכל המורים שקראו, העירו והציעו.

תוכן העניינים

הקדמה / 4

דגם 1: "תנועה, תנועה, תנועה" / 7

השאלון / 8

רמזי תשובות / 16

שאלות נוספות / 22

דגם 2: "זכויות הילד" / 27

השאלון / 28

רמזי תשובות / 37

שאלות נוספות / 42

דגם 3: "השפה של כולם" / 45

השאלון / 46

רמזי תשובות / 54

שאלות נוספות / 60

הקדמה

בחוברת זו שלושה דגמים לשאלון א בבחינת הבגרות בעברית לפי המתכונת החדשה. כידוע, מתכונת הבחינות החדשה נגזרה מתכנית הלימודים החדשה עברית לבית הספר העל-יסודי, תשס"ג, והיא עולה בקנה אחד עם פריסת חומר הלימוד המוצעת בתכנית.

בכל דגם שלושה חלקים:

- השאלון
- רמזי תשובות והערות להוראה
- שאלות נוספות

מבנה השאלון

מבנה השאלון פורסם בחוזר מפמ"ר תשס"ג/1 (אוגוסט 2002). להלן עיקרי הדברים שפורסמו:

טקסט או טקסטים בהיקף כולל של 500-750 מילים.
סוגי הטקסטים: מידע (כגון ערך אנציקלופדי, דף הדרכה, תרשים או טבלה) או טיעון.

חלק I: **הבנה והבעה** (50%)

- שאלות הבנה ברמות שונות ומהיבטים שונים
- כתיבת סיכום
- כתיבה בזיקה לטקסט או שלא בזיקה לטקסט.

חלק II: **אוצר המילים והמשמעים** (20%) ושם המספר (5%)

- שאלות על היבטים מילוניים והיבטים סמנטיים
- שם המספר ונטיית מילות היחס - נטייה ושימוש תקינים.

חלק III: **תחביר ומערכת הצורות** (25%) (בחירה [של חמש שאלות מעשר])

א. תחביר

- זיהוי חלקי המשפט הפועלי: נושא, נושא, משלימי הפועל (ללא הבחנה ביניהם), לוואי.
- הבחנה בין סוגי המשפטים: פשוט, מורכב ואיחוי.
- המרות - דיבור ישיר ודיבור עקיף, שינוי סדר מילים.
- תקינות - צירופי סמיכות (יידוע וריבוי); התאם; פיסוק.

ב. מערכת הצורות

- זיהוי שורש בפעלים ובשמות
- פעלים מגזרת השלמים, מגזרת פ"נ ופ"צ - ניתוח ונטייה, משמעויות הבניינים, תקינות
- דרכי תצורה: שורש ומשקל, בסיס+צורן, הלחם בסיסים; משמעויות של משקלים וצורנים

במרכזו של כל שאלון עומד **טקסט** (אחד או יותר) שאליו מתייחסות הן שאלות ההבנה וההבעה, הן השאלות בתחום אוצר המילים והמשמעים, ובמידה רבה גם השאלות בתחביר ובמערכת הצורות. שלושת הטקסטים הראשיים שנבחרו לדגמים לקוחים משאלוני בחינות הבגרות "לשון והבעה" (השאלון המשולב) שהיו בעבר. בשניים מן השאלונים נוסף על הטקסט הראשי טקסט מסוג אחר.

החידושים

בשאלון החדש אפשר להצביע על כמה **חידושים** חשובים:

א. שאלות מתחום אוצר המילים והמשמעים

הפרק "אוצר המילים והמשמעים" הוא פרק חדש בתכנית הלימודים, ובעיקר חדש השילוב שלו בבחינת הבגרות.

השאלות בתחום זה יוצאות מן הטקסט ומכוונות אליו. מקצתן עוסקות בהיבט המילוני: ערכים פוליסמיים, דרכי ההגדרה המילונית, פרטי מידע על הערך המילוני ועוד; שאלות אחרות עניינן ההיבטים הסמנטיים, כגון משמעות של מילים וניבים, נרדפות וניגודיות, מטפורות, שדות סמנטיים, קונוטציות וקולוקציות.

מכיוון שאין מסורת הוראה לפרק "אוצר המילים והמשמעים" - אפשר לראות בשאלות המוצעות בדגמים, ברמזי התשובות ובהערות להוראה כיוונים להוראה ולפיתוח דרכי הלימוד של הפרק.

ב. היקף החומר ודרכי התשאל בתחביר ובמערכת הצורות

כפי שהציעה תכנית הלימודים החדשה, הפרקים "מערכת הצורות" ו"תחביר" יילמדו בשני שלבים: שלב א - היכרות עם המבנים הבסיסיים; שלב ב - הרחבה והעמקה. בהתאם לכך נגזר החומר לשאלון א, המקביל לשלב א.

השאלות בתחביר בשאלון זה מכוונות אפוא לחלקי המשפט הפועלי ללא הבחנה בין סוגי משלמי הפועל וללא הבחנה בין לוואי לתמורה. כמו כן יש שאלות על סוגי המשפט - פשוט, איחוי ומורכב, ואולם אין הכוונה שהתלמיד יכיר בשלב זה את כל המימושים של המשפט המורכב (על כל מילות השעבוד ועל כל הפסוקיות האפשריות), ובוודאי לא שילובים של משפט איחוי ומשפט מורכב. שאלות אחרות עניינן סדר המילים במשפט והמרות של דיבור ישיר ועקיף, וכן יש שאלות העוסקות בצירוף הסמיכות ובצירוף שם ותוארו ובתקינות מבחינת ההתאם והידוע.

השאלות במערכת הצורות מכוונות לפועל ולשם רק בגזרת השלמים ובאחת מגזרות החסרים. יש שאלות על הבחנה בין צורני נטייה לצורני גזירה, ויש שאלות על צורני הגוף והזמן בפועל. בכל הדגמים יש שאלה על משמעויות הבניינים ויש שאלה בתחום התקינות של צורות הפועל (שאלה זו היא הביטוי לקביעה של תכנית הלימודים החדשה שלפיה תורת ההגה נלמדת רק בשירות תורת הצורות)¹. בדגמים כלולות שאלות על פעלים ושמות בעלי שורש מרובע. לא נכללו צורות שיש בהן השפעה של עיצור גרוני.

ג. הקשר בין צורה למשמעות

בתכנית הלימודים החדשה מושם דגש על הקשר בין צורה למשמעות. על קשר זה ניתן לעמוד ביתר שאת כאשר הצורות או המבנים משוקעים בטקסט, ואז אפשר לבחון את תפקודם בהקשר. ואכן רוב המשפטים, הצירופים והמילים שאליהם מכוונות השאלות בתחביר ובמערכת הצורות לקוחים מן הטקסט כלשונם או בעיבוד מסוים, ובמידה רבה הם המכתיבים את אופיין של השאלות. כך למשל הטקסטים מזמנים שמות פעולה לרוב וצורות בינוני על תפקודן המגוון, ואלו עומדים במרכזן

¹ ראו עמ' 24 בתכנית הלימודים.

של כמה שאלות במערכת הצורות (לדוגמה: דגם 2 שאלה 24; דגם 3 שאלה 24). יש שאלות המכוונות ישירות ליחס בין צורות ומבנים ובין שימושם בטקסט, כגון שימוש בזמן מסוים (דגם 1 שאלה 5) או בסדר מילים מסוים (דגם 3 שאלה 19א).

אך גם בשאלות אחרות הנובעות מן הטקסט ניתן ביטוי להיבט המשמעות, כגון שאלות על היחס הלוגי בתוך משפט (דגם 1 ודגם 2 שאלה 17-18), שאלות ההמרה מדיבור ישיר לעקיף, השאלות על משמעויות הבניינים והשאלות על צורני גזירה ונטייה.

הערות להוראה בעקבות הדגמים

א. בדגמים מוצעות דרכי תשאול במגוון רחב, מהן דרכים חדשות - בעיקר בתחביר ובמערכת הצורות - שנמצאו מתאימות לתכנים הכלולים בשאלות. כמו כן שובצו שאלות בדרגות קושי שונות האמורות להתאים לרמות השונות של אוכלוסיית התלמידים.

ב. בשאלות הנוספות המוצעות לאחר כל דגם ימצאו המורים - לצד שאלות שיכלו להשתבץ בבחינה אך לא נמצא להן מקום - שאלות המתאימות יותר להוראה.

ג. חשוב להדגיש שבהוראה - הוראה שאינה הכנה ישירה לבחינה - לא רצוי לעסוק בטקסט אחד מכל ההיבטים הכלולים בבחינה - כפי שנעשה בדגמים. מיצוי של טקסט אחד על ידי בחינתו מכל ההיבטים הללו עלול להפוך למייגע ואף ולהמאיס את הטקסט על לומדיו.

ד. לצורך הבחינה מובאות בנפרד שאלות מפרקי התכנית השונים, ואולם בהוראה יש מקום להסב את תשומת לב התלמידים לקשר בין התחומים, כגון הקשר בין שאלות באוצר המילים והמשמעים, בתחביר ובמערכת הצורות ובין שאלות ההבנה, וכן הקשר בין מערכת הצורות לאוצר המילים והמשמעים. על קשרים אלו נרמז פה ושם בהערות להוראה שנוספו לרמזי התשובות.²

* * *

הערות והצעות אפשר לשלוח **לצוות לשון והבעה** באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים או **לפיקוח על הוראת העברית**.

הכתובת למשלוח ומספרי הפקס:

- **צוות לשון והבעה**, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים 91911; פקס' 02-5601043

- **הפיקוח על הוראת העברית**, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים 91911; פקס' 02-5602928.

² נעיר כאן שתי הערות נוספות על הוראת פרקי הלשון בשלב א לפי התכנית החדשה: (א) לפרק "מערכת הצורות" - לצורכי הבחינה נבחרה גזרה מסוימת - גזרת פ"י (ופי"צ) - להדגמת התופעה של שורשים מגזרות החסרים והנחים. ואולם בהוראה חשוב להציג לפני התלמידים את התופעה בכללותה ולהדגים אותה בגזרות נוספות. (ב) לפרק "תחביר" - הוראת הפרק בשני שלבים דורשת בנייה מחדש של דרך הוראת התחביר. לפי התכנית יש ללמוד בשלב הראשון את חלקי המשפט "במבט מלמעלה" ולהימנע מלהידרש לפרטים, וזאת כדי שהעיקרון המבני - "מה מתחבר למה" יעמוד במוקד בשלב זה, ורק בהמשך תינתן הדעת להבדלים בין המשלימים.

דגם 1

תנועה, תנועה, תנועה

קרא את הקטע שלפניך, והשב על השאלות שבעקבותיו.

תנועה, תנועה, תנועה³

אריה קָלב

(מעובד על פי המבוא לספר תנועה תנועה תנועה מאת אריה קָלב, הוצאת רשפים, תשמ"ד)

החינוך שזוכה לו האדם בן זמננו רשם הישגים נכבדים בענפי מדע רבים, אך נחל כישלון מכאיב וכמעט מלא בפיתוח מודעות האדם לגופו. בשלב ההתבגרות אין האדם לומד כיצד להפעיל בצורה נכונה את גופו, והוא אינו מודע לצורתו ולתנועתו. משום כך, בהגיעו לבגרות אין האדם מגיע למיצוי יכולתו הגופנית; הוא מזדקן מהר מדי ותנועותיו משבשות ומכערות את גופו.

חוסר מודעות לתנועות גופניות יום-יומיות עלול לגרום לנזקים אורתופדיים ולפגיעה בבריאות הכללית. הליכה, ישיבה וקימה, שטיפת כלים ליד הכיור, כניסה למכונית ויציאה ממנה, הרמת תינוק או העמסת משא – כל אלה עלולים לגרום לבעיות גופניות, אם האדם אינו ער לתנועותיו ואם אינו אוהב ומכיר את גופו.

פ שיבוש התנועה היום-יומית עשוי לנבוע גם ממקור חיצוני ופשוט לכאורה, כגון נעליים או לבוש שאינם מתאימים: מכנסיים הדוקים וצרים מדי מצמצמים את התנועה החופשית של הרגליים, וגורמים להליכה נוקשה. נעליים צרות ונוקשות לוחצות על מפרקי פיסת כף הרגל, "מחסלות" את התנועות של הבהונות, וגורמות להליכה חסרת גמישות, המזעזעת את עמוד השדרה. עקבים גבוהים "דוחפים" את מרכז הגוף קדימה, עלולים להעמיק את השקע בגב התחתון, ומעבירים את משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות. כתוצאה מכך מתפתחות לעתים יבלות ודלקות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.

לאלה נוסף מתח נפשי, שחיי היום-יום מספקים לצערנו בשפע. מתח נפשי עלול לגרום למתח שרירים או להתרופפותם. שרירים מכונצים (או רפויים) הם קרקע פורייה לתקלות, כגון עייפות; כאבי מפרקים, גב או ראש; עצבנות; דיכאון ותוקפנות. כל אלה משאירים את רישומם ופוגמים ביופיו הטבעי של האדם.

אדם המבקש לתקן את הנזקים שנגרמו לגופו צריך להשקיע בכך עמל רב, זמן וכספים. בדרך כלל קשה מאוד להחזיר לשלמות גוף שניזוק, ולעתים הדבר אף איננו אפשרי כלל. מוטב אפוא למנוע מראש את הנזקים. המניעה אפשרית רק כשהאדם מודע לגופו. אדם חכם ישקיע מאמץ רב כדי להכיר את עצמו, וילמד להתנועע ביעילות ובתבונה. לשם כך דרושים מחשבה, שיקול דעת ומודעות עצמית. אסור להיכנע לתכתיבי האופנה. יש לחשוב על הבריאות ועל היופי האמיתי, המתבטא בהליכה קלילה ואצילית ובתנועות "חכמות". ומי ששם לב להליכתו הנוקשה ומלאת הסבל של נערות הצועדות על נעלי "פלטפורמה", יודע את ההבדל.

³ הטקסט לקוח משאלון הבגרות "ידיעת הלשון והבעה" (011101), קיץ תשנ"ו, ופורסם באיגרת מידע מ"ד (אביב תשנ"ז). השאלות בהבנה ובהבעה ברובן נלקחו מן השאלון המקורי - כלשונן או בשינויים.

I. הבנה והבעה [50 נקודות]

בפרק זה חובה להשיב על כל השאלות.

1. הכותב מבחין בין שלושה סוגים של סיבות להפרעה בתפקודי הגוף.
מה הם שלושת הסוגים והיכן בקטע הם מפורטים (שורות או פסקות)? [4½ נק']
2. א. ארבע מילים בקטע מוקפות במירכאות :
"מחסלות" (ש' 13), "דוחפים" (14), "חכמות" (26), "פלטפורמה" (27).
בחר שלוש מילים והסבר מה תפקיד המירכאות בכל אחת מהן. [1½ נק']
ב. ציין למה מתייחסים האזכורים האלה [2 נק'] :
(1) משום כך (שורה 3);
(2) לאלה (שורה 17).
3. אמרה רווחת קובעת: "חכם אינו נכנס למצבים שפיקח יודע איך לצאת מהם".
כיצד בא רעיון זה לידי ביטוי בקטע? [3 נק']
4. בחר בתשובה הנכונה [4 נק'] :
מבנה הקטע הוא -
(א) סיבה - תוצאות - מסקנה.
(ב) תופעה - גורמים - דרכי התמודדות.
(ג) בעיה - פתרונות.
(ד) תופעה - יתרונות - חסרונות.
5. א. באיזה זמן בעיקר הקטע כתוב - עבר, הווה או עתיד? הבא חמש דוגמאות להוכחת קביעתך. [3 נק']
ב. כיצד השימוש בזמן זה משרת את הנאמר בטקסט? [3 נק']
6. בחר בתשובה הנכונה [4 נק'] :
מטרת הכותב בקטע היא -
(א) למסור מידע על תנועות הגוף של האדם בן זמננו.
(ב) להציג את מבנה הספר "תנועה, תנועה, תנועה".
(ג) להזהיר מפני גרימת נזקים לגוף ולהמליץ על התנהגות נכונה.
(ד) לספר על אנשים הגורמים נזקים לגופם.
7. בחר אחת משתי האפשרויות **א** או **ב** [8 נק'] :
א. כתוב סיכום של הקטע בפסקה של כ-10 שורות (לצורך הסיכום תוכל להיעזר בתשובותיך לשאלות 1, 4 ו-6).
ב. נסח על פי הטקסט דף הוראות קצר לשמירה על הבריאות בתחום תנועות הגוף.
הקדם להוראות פתיחה (משפט או שניים).

8. לפניך טבלה ובה ממצאים ממחקר שערך אורתופד שוודי:⁴

מצב היציבה	עומס על עמוד השדרה בק"ג על מ"ר (עומס על הדיסקוס המתני השלישי)
שכיבת פרקדן (על הגב)	24
שכיבה צדית (על הצד)	75
עמידה בגו זקוף	100
עמידה בגו נטוי	150
ישיבה בגו זקוף	140
ישיבה בגו נטוי	275

כתוב על סמך הטבלה פסקה עצמאית ובה מידע כללי על הממצאים ושתי מסקנות העולות מן הממצאים בטבלה. אין צורך לציין את המספרים אלא לעמוד על היחס ביניהם. [7 נק']

9. כתוב לעיתון נוער מאמר קצר (כ-15 שורות) על אחד מן הנושאים **א** או **ב** [10 נק'].

א. השפעת האופנה

האופנה משפיעה על בני הנוער בצורת הלבוש וההופעה, בהעדפות בשמיעת מוסיקה, בדרכי בילוי ועוד.
כתוב מאמר על השפעת האופנה על בני הנוער והבע את עמדתך. תוכל לדון בהיבט אחד של התופעה או לדון בה בכללותה.

ב. מודעות עצמית

דון בחשיבותה של המודעות העצמית בחיי האדם. בדברך תוכל להתייחס לתחומים שונים, כגון התחום הלימודי, התחום החברתי, היחסים בתוך המשפחה. לווה את דברך בדוגמאות מן החיים.

II. אוצר המילים והמשמעים⁵ [20 נקודות] ושם המספר [5 נקודות]

בפרק זה חובה להשיב על כל השאלות.

10. לפניך הערך **תנועה** על פי מילון רב-מילים.⁶ קרא את הערך והשב על השאלות שאחריו.

1. תזווה של הגוף או של חלק ממנו. עשיתי תנועה לא נכונה ונתפס לי הגב. • הקוף עשה תנועות משונות בידיים.
2. תזווה, שינוי במצב או במיקום של דבר. נעים להביט בתנועת הברושים ברוח.
3. תעבורה, תזווה של כלי רכב בדרכים; תזווה של כלי שיט, כלי טיס וכד' לאורך נתיב או מסלול. הרמזור מקולקל, והשוטר מכוון את התנועה.
4. ארגון או מפלגה פוליטית או חברתית מסוימת. התנועה לזכויות האישה פתחה במאבק להשוואת השכר בין נשים לגברים. • האיש הוביל את תנועתו לראשות הממשלה.
5. שם כולל למקצועות ההתעמלות והמחול.
6. קיצור מקובל של תנועת נוער.
7. פיזיקה מצבו של גוף המשנה את מקומו, התקדמות במרחב. תנועתו של כדור

⁴ מתוך דרך הגב, ת"ל תשנ"ה, עמ' 10. ראו עוד אפשרות בשאלות הנוספות, מס' 18.

⁵ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 1-8.

⁶ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 2.

- א. איזו מן המשמעויות של הערך **תנועה** מתאימה לקטע? [נק' אחת]
- ב. לפניך ארבעה צירופים ובהם המילה 'תנועה':
תנועת מחאה; **חוג תנועה לגיל הרך**; **פקק תנועה**; **קל תנועה**.
 קבע בכל צירוף איזו מן המשמעויות של הערך 'תנועה' מתאימה לשימוש במילה.
 [4 נק']
- ג. הסבר את ההבדל במשמעות הצירוף 'חופש תנועה' בין שני השימושים שלהלן [2 נק']:
- (1) מכנסיים הדוקים מצמצמים את **חופש התנועה** של הרגליים. (על פי שו' 11)
 (2) בזמן המלחמה הגבילו השלטונות את **חופש התנועה** של האזרחים.
11. במשפט "שרירים מְכוּוצים... הם **קרקע פורייה** לתקלות" (שו' 18) הביטוי המודגש הוא מטפורי.
 א. לאיזה תחום חיים שייך הביטוי, ולאיזה תחום חיים הוא מועבר בהקשר זה? [נק' אחת]
 ב. נסח את המשפט כולו ללא הביטוי המטפורי (הִמַר את הביטוי בניסוח אחר). [2 נק']
12. לפניך רשימה חלקית של מילים וביטויים מן הטקסט - שליליים וחיוביים. השלם את הביטויים המנוגדים (מן הטקסט ושלא מן הטקסט). [6 נק']

חיוב	שלילה
	כישלון (1)
	הדוקים וצרים (11)
תנועה חופשית (11)	
	הליכה נוקשה (12)
	מתח נפשי (17)
מראש (23)	
בריאות (25)	

13. העתק את הפירוש הנכון ביותר [2 נק']:
- א. פירוש המילה **מיצוי** (שו' 4):
 - הרס מוחלט
 - מימוש
 - ניצול מרבי
 - קידום.
- ב. פירוש הביטוי **משאירים את רישומם** (שו' 19):
 - משפיעים השפעה חולפת
 - מורגשים לטווח ארוך
 - עושים רושם חיצוני בלבד
 - נרשמים.

14. "החינוך... נחל כישלון..." (שוי 1)⁷
 א. המר את המילים המודגשות במילה אחת. [נק' אחת]
 ב. ציין אילו מן השמות שלפניך יכולים להצטרף לפועל 'נחל'. [נק' אחת]
 השמות: תבוסה / ציון גבוה / ניצחון / מתנה / אכזבה / מגבלות / הצלחות.

שם המספר ונטיית מילות היחס

15. השב על סעיפים א-ב:
 א. כתוב את שמות המספר המודגשים במילים [3 נק']:
 - בפסקה השנייה בטקסט נזכרים 10 שמות פעולה.
 - בשורה 21 מתחילה הפסקה האחרונה.
 - ההתבגרות מתחילה בגיל 12.
 ב. העתק את הצורה הנכונה בכל משפט (במשפט 1 ו-2 העתק גם את הניקוד) [2 נק']:
 (1) עניתי עד עכשיו על שְלוֹשׁ / שְלוֹשָׁה / שְלוֹשׁ / שְלוֹשֶׁת השאלות הראשונות.
 (2) עָלִיף / עָלְיָךְ לחשוב על הבריאות ועל היופי האמיתי.
 (3) המאמר מזהיר אתכן / אותכן מהליכה בנעליים לא מתאימות.

III. תחביר / מערכת הצורות [25 נקודות]

בחלק זה בחר חמש שאלות - מתחום התחביר או מתחום מערכת הצורות או משני התחומים. לכל שאלה - 5 נקודות (שאלה 17-18 משקלה שתי שאלות [= 10 נק']).

תחביר⁸

16. לפניך משפטים ומעליהם סימון של קווים.⁹
 העתק את המשפטים למחברתך, וכתוב מעל הקווים ("הגגות") את החלקים התחביריים המתאימים: נושא, נושא, משלים פועל (מ"פ), לוואי.
 בכל מקום שיש בו צירוף מילים, הקף את גרעין הצירוף במעגל.

א. החינוך בן זמננו נכשל בפיתוח מודעות האדם לגופו.

ב. בדרך כלל תיקון הנזקים דורש השקעה של עמל רב.

⁷ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 7. שאלה אחרת על קולוקציות ראו שאלות נוספות, מס' 8.

⁸ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 9-10.

⁹ משפט נוסף ראו להלן שאלות נוספות, מס' 9.

17-18. לפניך ארבעה משפטים (על פי שו" 14-16).

א. העתק את המשפטים ופעל לפי ההוראות האלה :

- ציין את סוגו התחבירי - פשוט, מורכב או איחוי - של כל משפט.
  - במשפט מורכב תחם את הפסוקית. במשפט איחוי תחם את האיברים.
  - ציין את הנושא ואת הנשוא בכל משפט, בכל איבר ובכל פסוקית.
- ב. ציין את הקשר הלוגי המשותף לארבעת המשפטים, ואת הביטוי בכל משפט המבטא קשר זה.

(1) **עקבים גבוהים מעבירים את משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות, וכתוצאה מכך מתפתחות לעתים יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.**

(2) **מכיוון שעקבים גבוהים מעבירים את משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות, מתפתחות לעתים יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.**

(3) **בשל העברת משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות, מתפתחות לעתים יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.**

(4) **העברת משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות גורמת לעתים להתפתחות יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.**

19. א. הסבר את ההבדל מבחינת המשמעות בין המשפטים (1) ו(2) הנובע משינוי מקומה של המילה 'רק'.

(1) המניעה אפשרית רק כשהאדם מודע לגופו. (שורה 23)

(2) המניעה אפשרית כשהאדם מודע רק לגופו.

ב. כתוב את המשפטים 1 ו-2 כפנייה ישירה לנמענים (השתמש בפעלים בגוף שני).

(1) **אסור להיכנע לתכתיבי האופנה.** (שורה 25)

(2) **יש לחשוב על הבריאות ועל היופי האמיתי.** (לפי שורה 25)

20. השב על שאלות א-ג.

א. (1) **יָדַע** את הצירופים הבאים (הוסף להם את ה"א הידיעה).

(2) חלק אותם לשתי קבוצות ותן שם לכל קבוצה.

חוסר מודעות (שו" 6); **הליכה נוקשה** (12); **מתח נפשי** (17); **שיקול דעת** (25).

ב. בחר בצורת הפועל הנכונה, ונמק את בחירתך :

דחיפת מרכז הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות **מפתח** / **מפתחת** / **מפתחים** / **מפתחות** יבלות ודלקות בחלק הקדמי של כף הרגל.

ג. לפניך שני צירופים מן הקטע שרכיבם הראשון הוא שם בצורת זוגי - האחד זכר והשני נקבה: **מכנסיים הדוקים וצרים** (שו" 11), **נעליים צרות ונוקשות** (12).

הוסף לשני השמות שלפניך שמות תואר והקפד על התאמת המין הדקדוקי לשם: **מגפיים**; **כתפיים**.

מערכת הצורות¹⁰

21. השלם את הטבלה שלפניך לפי הדוגמה.
 שים לב: הוסף ניקוד חלקי במילה שיכולה להיקרא בכמה דרכים.

שם	השורש	פועל מאותו שורש
דוגמה: כְּשָׁלוֹן (1)	כ"ש"ל	כַּשַׁן
יְכַלֵּת (4)		
תִּקְלָה (18)		
מִפְרָק (22)		
פועל	השורש	שם מאותו שורש
מִזְדַּקֵּן (4)		
מִפְּרִיר (9)		

22. לפניך זוגות של פעלים שווי שורש בתוך משפטים.
- א. ציין את הבניין של כל פועל.
 ב. הסבר את ההבדל בין הפעלים בכל זוג. היעזר ב'משמעויות הבניינים' ובהקשר.
- (1) האדם לומד לְהַפְעִיל בצורה נכונה את גופו. (על פי שו" 2-3)
 מקלט הרדיו אינו יכול לְפַעַל בלי חשמל.
- (2) נעליים צרות ונוקשות... גוֹרְמוֹת להליכה חסרת גמישות. (13)
 אדם המבקש לתקן את הנזקים שֶׁנִּגְרְמוּ לגופו צריך להשקיע בכך עמל רב. (21)
- (3) כתוצאה משימוש בנעלי עקב מִתְפַּתְחוֹת לעתים יבלות ודלקות בכף הרגל. (על פי 15-16)
 מומחים לכף הרגל מִפְתְּחִים נעליים נוחות להליכה.

23. לפניך פעלים מן הקטע (טור א בטבלה). ציין את שורשם (בטור ב), וכתוב צורת פועל חדשה (בטור ו) מאותו השורש לפי הנתונים (בטורים ג-ה).

א. הפועל בקטע	ב. השורש	ג. בניין	ד. זמן	ה. גוף	ו. פועל חדש
דוגמה: רָשַׁם	ר"ש"מ	נפעל	עבר	מדבר	רַשְׁמֵתִי
מְשַׁבְּשׁוֹת (4)		התפעל	עתיד	נסתר	
מְצַמְצָמִים (11)		פועל	עתיד	נסתרים	
דְּרוֹשִׁים (24)		נפעל	שם פועל		
מְכַוְּצִים (18)		פיעל	עבר	נוכחים	
נְזוֹק (22)		הפעיל	עבר	מדברים	

¹⁰ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מסי' 11-17.

24. לפניך משפטים מן הקטע ובהם מילים מודגשות, שאליהן מתייחסות השאלות א-ה:
החינוך שזוכה לו האדם בן זמננו רשם הישגים **נכבדים**... אך נחל כישלון **מכאיב**... (2-

1)

חוסר מודעות לתנועות **גופניות יום-יומיות** עלול לגרום ... לפגיעה בבריאות **הכללית**.

(7-6)

מכנסיים **הדוקים**... מצמצמים את התנועה **החופשית** של הרגליים וגורמים להליכה

לא **גמישה**. (12-10)

השב על שאלה א ועל שתיים מן השאלות ב-ה:

א. מה המשותף לכל המילים המודגשות מבחינת המשמעות?

ב. מה המשותף למילים **נְכַבְּד**, **מְכַאֵב** מבחינת דרך התצורה?

ג. במה שונה המילה **חֶפְזִי** מן המילה **גְּמִישׁ** מבחינת דרך התצורה?

ד. מה המשותף למילים **גּוֹפְנִי**, **פְּלִי** מבחינת דרך התצורה, ובמה הן שונות זו מזו?

ה. הסבר את דרך התצורה של המילה **יום-יומי** (נפוץ גם בתיבה אחת: **יומיומי**).

25. א. קבע מה הצורה הנכונה בכל סעיף; בשניים מן הסעיפים הסבר את קביעתך.

(1) שרירים **מְכַנְּצִים** / **מְכַנְּצִים** (18)

(2) אסור **לְהַכְנִיעַ** / **לְהַכְנִיעַ** לתכתיבי האופנה (25).

(3) אם לא תשב זקוף **יְכַאֵב** / **יְכַאֵב** לך הגב.

(4) אני לא **יְגַרֵם** / **אֶגְרֵם** לעצמי נזק.

ב. הסבר מה תפקידו של הצורך הסופי בכל אחת מן המילים המודגשות במשפטים שלפניך:

(1) **יומן** של הנערות עבר עליהן בשמחה.

(2) **יומן** הוא כלי עזר חשוב בתכנון השבוע.

רמזי תשובות (לדגם 1)

הבנה והבעה

1. שלושת הסוגים של סיבות להפרעה בתפקודי הגוף :
  - חוסר מודעות לתנועות גופניות יום-יומיות, פסקה ב (שורות 6-9)
  - נעליים או לבוש שאינם מתאימים, פסקה ג (שורות 10-16)
  - מתח נפשי, פסקה ד (שורות 17-20).
2. א. מירכאות :
  - "מחסלות" - המירכאות מציינות הגזמה, ניסוח קיצוני.
  - "דוחפים" - שימוש מטפורי : למעשה העקבים מטים את הגוף ואינם דוחפים ממש.
  - "חכמות" - שימוש מטפורי : ייחוס חכמה לתנועה.
  - "פלטפורמה" - כינוי, לשון עגה.
- ב. האזכורים :
  - (1) משום כך - משום שהאדם אינו לומד כיצד להפעיל בצורה נכונה את גופו.
  - (2) לאלה - לסיבות שנמנו בפסקות ב ו-ג : חוסר מודעות לתנועות גופניות יום-יומיות ושימוש בלבוש ובנעליים שאינם מתאימים.
3. הרעיון המובע באמרה "חכם אינו נכנס למצבים שפיקח יודע איך לצאת מהם" בא לידי ביטוי בפסקה האחרונה של הקטע.
  - לצורך התשובה יש למצוא מקבילים בקטע לרכיבי האמרה :
  - מי הוא החכם? [מי שנמנע מגרימת נזק לגופו, מי שלמלכתחילה מתנועע ביעילות ובתבונה]
  - מה הוא המצב (שלא כדאי להיכנס אליו)? [גוף שנגרם לו נזק]
  - למה נחוץ פיקח כדי לצאת מן המצב? [הקושי לתקן את הנזק שנגרם לגוף].
4. מבנה הקטע הוא : (ב) תופעה - גורמים - דרכי התמודדות.
5. השימוש בהווה בקטע מתאים לתיאור תופעה או מצב שאינם תלויים בזמן, תמידיים.
  - הערה להוראה :** אף כי רוב הקטע כתוב בלשון הווה - המשפט הפותח מנוסח בלשון עבר ("החינוך... רשם... אך נחל..."), ובכך הכותב ממקם את התופעה הנדונה בהווה. בפסקה האחרונה שעניינה המלצות יש גם שימוש בלשון עתיד ("אדם חכם ישקיע... וילמד...").
6. מטרת הכותב בקטע היא - (ג) להזהיר מפני גרימת נזקים לגוף ולהמליץ על התנהגות נכונה.
7. ב. רכיבי מבנה והמלצות סגנוניות לכתיבת דף ההוראות :
  - כותרת מושכת / ברורה
  - פנייה לנמען
  - חלוקה לסעיפים
  - סדר הגיוני
  - ניסוח תמציתי, שימוש בלשון חד-משמעית, בהירה
  - ניסוח ההוראות בציווי בלשון 'עשה' / 'לא תעשה'; בתבניות 'חשוב לי', 'צריך לי', 'כדאי לי'.

דוגמה לדף הוראות :

- אם ברצונכם למנוע נזק לגופכם ולשפר את מצבו הקפידו על ההמלצות האלה:
- א. היו מודעים לגופכם ולתנועותיכם בפעולות יום-יומיות, כגון הליכה, ישיבה וקימה, כניסה למכונית ויציאה ממנה, הרמה והעמסה.
  - ב. נעלו נעליים נוחות. הימנעו מנעילת נעליים צרות ונוקשות ובעלות עקבים גבוהים.
  - ג. לבשו בגדים נוחים והימנעו מלבישת בגדים צרים והדוקים.
  - ד. הימנעו ממצבים היוצרים מתח נפשי, והגורמים לכיווץ שרירים או לריפויים.
  - ה. למדו להתנועע ביעילות ובתבונה.
  - ו. השקיעו מחשבה ושיקול דעת בהנעת הגוף.

8. כתיבה על סמך טבלה :

הטבלה עוסקת בנושא קרוב לנושא הנדון בקטע: עומס על חוט השדרה בתנוחות שונות. המטלה מכוונת להמרה של מידע הנתון בטבלה לטקסט, ובעיקר לניסוח מסקנות מן הטבלה. לפי המטלה הפסקה צריכה להיות עצמאית, כלומר על הכותב להביא בחשבון שהטבלה אינה עומדת לנגד עיניו של הנמען. **המידע הכללי** - בפתיחת הפסקה יובא המידע הכללי על הממצאים שיתבסס גם על מה שנאמר מחוץ לטבלה. דוגמה למשפט פתיחה: במחקר שערך אורתופד שוודי נבדק העומס על עמוד השדרה / על הדסקוס המותני השלישי במצבי יציבה שונים. **המסקנות** - מן הממצאים שבטבלה אפשר להסיק כמה מסקנות: - ההבדלים הגדולים בעומס בתנוחות שונות. - סוג היציבה (שכיבה / עמידה / ישיבה) שבה העומס רב ביותר או מועט ביותר. - מצב הגו (זקוף או נטוי) שבו העומס רב יותר או מועט ביותר. הערה להוראה: אפשר להוסיף כתיבת המלצות בעקבות הטבלה, כגון על צורת הישיבה..

9. א. מומלץ לעיין בלקחים שהובאו באיגרת מידע מ"ד, עמ' 60 ואילך.

אוצר המילים והמשמעים

10. א. משמעות הערך 'תנועה' המתאימה לקטע - (1) **תזוזה של הגוף או של חלק ממנו**.
ב. 'תנועת מחאה' - משמעות 4: ארגון או מפלגה פוליטית או חברתית מסוימת.
'חוג תנועה לגיל הרך' - משמעות 5: שם כולל למקצועות ההתעמלות והמחול.
'קל תנועה' - משמעות 1: תזוזה של הגוף או של חלק ממנו.
'פקק תנועה' - משמעות 3: תעבורה, תזוזה של כלי רכב בדרכים.
ג. **חופש תנועה** של הרגליים הוא בעל משמעות קונקרטי, מוחשית, פיזית: ה'תנועה' היא תזוזה של איבר מן הגוף. ה'חופש' הוא היכולת הפיזית-הטכנית של הרגליים לזוז.

לחופש התנועה של אזרחים משמעות מופשטת יותר: התנועה היא מעבר של אדם ממקום למקום, מיישוב ליישוב, מארץ לארץ. החופש הוא הרשות, הזכות של האדם להיות בכל מקום.

11. א. הביטוי 'קרקע פורייה' שייך לתחום החקלאות; הוא מועבר כאן לתחום הגוף / הבריאות.

ב. דוגמאות לניסוח חלופי: שרירים מכווצים או רפויים **עלולים לגרום** לתקלות. שרירים מכווצים או רפויים הם **מקור** לתקלות.

הערה: השאלות במטלה זו הן על פי מודל שהציעה ניצה פרילוק במאמרה "היה לי יום כחול": שימושים מטפוריים והוראתם בטקסט הלא-ספרותי", איגרת מידע מ"ז, בעיקר עמ' 32-33.

12. ניגודים

שליה	חיוב
כישלון	<i>הישל</i> (שוי 1)
הליכה נוקשה	<i>הליכה אמשה</i> (עייפ שוי 13); <i>הליכה קליפה</i> (שוי 26)
הדוקים וצרים	<i>רחביט וחופשיט</i>
<i>תנועה מואפת</i>	תנועה חופשית
מתח נפשי	<i>ליוה, קט נפסי, רואצ</i>
<i>למפרא, בדיצבד</i>	מראש
<i>חולפי</i>	בריאות

הערה להוראה: החיוב והשלילה הם למעשה מהות הקטע, שכן מטרת הכותב כפולה (ר' שאלה 6): מצד אחד להזהיר מפני נזקים ומצד שני להמליץ על התנהגות נכונה המונעת נזקים. בטבלת הניגודים יש אפוא משום חשיפה והבלטה של עיקר המסר.

13. א. **מיצוי** - ניצול מרבי.

ב. **משאירים את רישומם** - מורגשים לטווח ארוך.

14. א. נכשל.

ב. נחל תבוסה, נחל ניצחון, נחל אכזבה, נחל הצלחות.

הערה להוראה: שאלה זו עוסקת בקולוקציות - אל הפועל נחל מצטרפת רשימה של שמות שאפשר לחלק אותם לשתי קבוצות: שמות המציינים הישג או שמות המציינים הפסד. לרוב אפשר להמיר את 'נחל + שם' בפועל הגזור מן השם, כגון 'נחל תבוסה' - הובס, 'נחל ניצחון' - ניצח, 'נחל אכזבה' = התאכזב.¹¹

תחביר

16. ניתוח המשפטים:

הפיט פואצ _____
הוואי _____ *היוה* _____ *היוה* _____
 א. החינוך בן זמננו נכשל בפיתוח מודעות האדם לגופו.

הפיט פואצ _____
 _____ *היוה* _____ *היוה* _____ *היוה* _____
 ב. בדרך כלל תיקון הנזקים דורש השקעה של עמל רב.

¹¹ ראו רבקה הלוי, עברית בדגש לקסיקלי, אקדמון תשנ"ד, עמ' 26.

17-18. א. סיווג תחבירי, תחימה וניתוח עיקרי המשפט:

(1) **משפט איחוי**

$kieJ$ $kieJ$ אִיחָוּי
עקבים גבוהים מעבירים את משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות,
 $kieJ$ $kieJ$ אִיחָוּי
וכתוצאה מכך מתפתחות לעתים יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.

(2) **משפט מורכב**

פְּסוּקִית
 $kieJ$ $kieJ$
מכיוון שעקבים גבוהים מעבירים את משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות,
 $kieJ$ $kieJ$
מתפתחות לעתים יבלות בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.

(3) **משפט פשוט**

$kieJ$ $kieJ$
בשל העברת משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות, מתפתחות לעתים
יבלות
בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.

(4) **משפט פשוט**

$kieJ$ $kieJ$
העברת משקל הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות גורמת לעתים להתפתחות
יבלות
בחלק הקדמי של פיסת כף הרגל.

ב. הקשר הלוגי: סיבתיות / סיבה ותוצאה.

הביטויים: (1) יכתוצאה מכך; (2) מכיוון ש; (3) בשל; (4) גורמת.

הערה להוראה: בשני המשפטים הראשונים הקשרים באים לידי ביטוי במילות הקישור (מילת החיבור במשפט האיחוי, ומילת השעבוד במשפט המורכב). מילת היחס 'בשל' במשפט הפשוט מקבילה למילת השעבוד במשפט המורכב. במשפט הרביעי הסיבתיות מובעת בנשוא עצמו, וכן חל שינוי נוסף: הנשוא 'מתפתחות' הופך לשם פעולה ('התפתחות').

19. א. ההבדל בין המשפטים 1 ו-2:

המילה 'רק' מדגישה את החלק שבא אחריה:

(1) המניעה אפשרית רק כשהאדם מודע לגופו.

(2) המניעה אפשרית כשהאדם מודע רק לגופו.

משפט (א) מדגיש את המודעות של האדם לגופו. בלעדיה המניעה לא אפשרית.

משפט (ב) מדגיש את הגוף: המודעות צריכה להיות רק לגוף, ולא למשהו אחר.

ב. הוראות המופנות (פנייה ישירה) לנמענים:

(א) **אל תיכנע לתכתיבי האופנה.**

(ב) חשב / חשבו על הפריאות ועל היופי.

20. א. יידוע הצירופים, חלוקה לקבוצות, ההסבר להבדל בין שתי הקבוצות:

קבוצה א: צירופי סמיכות היידוע במילה השנייה, בסומך	קבוצה ב: שם ותוארו היידוע הן בשם הן בתואר	
חוסר המודעות, שיקול הדעת	ההליכה הנוקשה, המתח הנפשי	היידוע

ב. צורת הפועל הנכונה:

דחיפת מרכז הגוף מן העקבים אל שורשי האצבעות **מפתחת** יבלות ודלקות...
הנימוק: הפועל 'מפתחת' מתאים במין ובמספר לנושא 'דחיפת'...

מערכת הצורות

21.

השם	השורש	פועל מאותו שורש
יכלת	יכ	יכאלי / תוכף
תקלה	"	נתקף
מפרק	פ	פרק / פירק / התפרק
	ת	
	ק	
	"	
	פ	
	פר	
	"	
	ק	
הפועל	השורש	שם מאותו שורש
מזדקן	זק	זקנה / הזדקנות / זקן
מפיר	"	הכרה / מפיר / מפיר
	ז	
	זכ	
	"	
	ז	

22. (1) **להפעיל** - בניין הפעיל, פועל גורם (גורם לגוף לפעול); **לפעל** - בניין קל, פעולה רגילה (המקלט עצמו פועל).
 (2) **גורמות** - קל; **נגרמו** - נפעל; פעיל (גורמות) לעומת סביל (נגרמו).
 (3) **מתפתחות** - התפעל, שינוי מצב, פעולה הקורית מאליה; **מפתחים** - פיעל, פעולה רגילה.

23.

הפועל בקטע	השורש	בניין	זמן	גוף	פועל חדש
משבשות	ש"ש	התפעל	עתיד	נסתר	השתבש
מצמצמים	צ"צ	פועל	עתיד	נסתרים	יצמצמו
דרושים	ד"ד	נפעל	שם פועל		להידרש
מכוצים	כ"צ	פיעל	עבר	נוכחים	כיווצתם

הַקְנִי	מדברים	עבר	הפעיל	נז"ק	נזוק

24. א. המשותף לכל המילים המודגשות מבחינת המשמעות - תארים.
 ב. **נְכַבְּד**, **מְכַאֵיב** - שתיהן נוצרו בתצורת שורש ומשקל, שתיהן צורות הווה (בינוני) של פעלים (נכבד - נפעל, מכאיב - הפעיל).
 ג. **חָפְּשִׁי** - בסיס + סופית (חופש + י); **גָּמִישׁ** - שורש ומשקל (גמ"ש + פֻּעֵל).
 ד. **גּוֹפְּנִי**, **פָּלְלִי** - שתיהן נוצרו בתצורת בסיס וצורן סופי. הצורנים הסופיים שונים: -ני, -י.
 ה. **יום-יומני** / **יומיומני** צירוף בסיסים יום + יום; לצירוף הזה נוסף צורן סופי -י לשם תואר.

25. א. (1) מְכַנְּצִים.
 הנימוק: אין דגש קל אחרי שווא נע / שווא בראש המילה.
 (2) לְהַכְנִיעַ.
 הנימוק: בבניין נפעל בשם הפועל יש דגש בפי הפועל.
 (3) יְכַאֵב.
 הנימוק: אין דגש תבניתי או משלים בצורה זו (בניין קל).
 (4) אֶגְרָם.
 הנימוק: בגוף מדבר עתיד המוספית היא אל"ף.
 ב. **יומן** (של הנערות) - הצורן -ן הוא צורן נטייה (כינוי שייכות / קניין של נסתרות).
יומן (הוא כלי עזר) - הצורן -ן הוא צורן גזירה.

שאלות נוספות (לדגם 1)

אוצר המילים והמשמעים

1. סעיפים נוספים לשאלה על הערך תנועה לפי מילון רב-מילים (שאלה 10 בשאלון):

1. תזוזה של הגוף או של חלק ממנו. עשיתי תנועה לא נכונה ונתפס לי הגב. • הקוף עשה תנועות משונות בידיים.
2. תזוזה, שינוי במצב או במיקום של דבר. נעים להביט בתנועת הברושים ברוח הקלה.
3. תעבורה, תזוזה של כלי רכב בדרכים; תזוזה של כלי שיט, כלי טיס וכד' לאורך נתיב או מסלול. הרמזור מקולקל, והשוטר מכוון את התנועה.
4. ארגון או מפלגה פוליטית או חברתית מסוימת. התנועה לזכויות האישה פתחה במאבק להשוואת השכר בין נשים לגברים. • האיש הוביל את תנועתו לראשות הממשלה.
5. שם כולל למקצועות ההתעמלות והמחול.
6. קיצור מקובל של תנועת נוער.
7. פיזיקה מצבו של גוף המשנה את מקומו, התקדמות במרחב. תנועתו של כדור הנופל ממגדל מושפעת על-ידי הרוח.
8. פונטיקה הגה שהפקתו אינה כרוכה בחסימה רבה של זרם האוויר (להבדיל מ'עיצור'). בעברית יש כיום חמש תנועות: a, e, i, o, u.

- א. בחרו אחת מן המשמעויות 4, 8 שבערך תנועה, והסבירו את הקשר בין המילה "תנועה" למשמעות שבחרתם.
- ב. ההגדרה המילונית יכולה להיעשות בכמה דרכים:
  - (1) הגדרה על ידי נרדף;
  - (2) הגדרה על ידי ניגוד;
  - (3) הגדרה קלסית: הכללה והבחנה.הביאו דוגמה אחת לכל דרך מתוך המשמעויות 1-8 של הערך "תנועה", והסבירו אותה.

תשובות

- א. הקשר בין המילה "תנועה" למשמעות הערך:
  - משמעות 4: "ארגון או מפלגה פוליטית או חברתית מסוימת" - ארגון ששם לו למטרה לגרום לשינויים, "להזיז דברים".
  - משמעות 8: "הגה שהפקתו אינה כרוכה בחסימה רבה של זרם האוויר (להבדיל מ'עיצור)'" - בהגה תנועה האוויר נע ללא חסימה, אינו נעצר.
- ב.
  - (1) הגדרה על ידי נרדף - משמעות (1), (2) ו(3): המילה 'תזוזה' נרדפת ל'תנועה'.
  - (2) הגדרה על ידי ניגוד - משמעות (8); שני ניגודים: "אינה כרוכה בחסימה רבה של זרם האוויר", "להבדיל מ'עיצור'".
  - (3) הגדרה קלסית - למשל משמעות (7): "מצבו של גוף [ההכללה] המשנה את מקומו [הבחנה]".

2. "אסור להיכנע לתכתיבי האופנה" (שורה 25)
לפי המילונים תכתיב הוא דבר שנכפה על מישהו בלי מתן חופש לשיקול דעת עצמאי. הסבירו את הקשר בין השורש כת"ב לבין משמעות זו.

תשובה: המילה **תכתיב** קיבלה את משמעה מן הפועל 'הכתיב'. ביסודו של דבר משמעות הפועל היא 'גרם למישהו לכתוב'. משמעות הפועל התרחבה, והוא משמש גם במשמעות 'גרם למישהו לפעול לפי רצונו (של הגורם)', 'כפה על מישהו לעשות דבר'. משמעות זו מתממשת בשם 'תכתיב'.

3. כתבו מילים נרדפות למילים האלה: **ער ל** (שוי' 8); **עַמַל** (שוי' 21), **צוּעַד** (שוי' 27).

4. "הרמת תינוק או העמסת משא" (שורה 7-8)
ציינו שני הבדלים בין הַרְמָה להַעֲמָסָה - במשמעות ובשימוש.

תשובה

העמסה	הרמה
- ממקום למקום (לאו דווקא מלמטה למעלה) - מעמיסים חפץ (או אדם שמתייחסים אליו כחפץ) - שמים את הדבר במקום מסוים לשם העברתו למקום אחר	- מלמטה למעלה - מרימים חפץ / ילד / איבר של הגוף - מחזיקים את הדבר למעלה

5. "כל אלה... פוגמים ביופיו הטבעי של האדם" (שורה 20).
לפניכם רשימת פעלים נרדפים לפועל **פָּגַם**:
עיוות, חיבל, שָׁחַק, הִזִּיק, נָרַע, איבד, השחית.
בחרו שני פעלים מן הרשימה וכתבו את המשפט מחדש עם הפעלים שבחרתם (שנו בהתאם את כל מה שדורש שינוי).
עמדו על הבדלי המשמעות בין המשפט המקורי ובין המשפטים בעלי הפעלים האחרים.

6. **מודעות / דעת / ידיעה / דעה** (על פי "שיקול דעת ומודעות עצמית", שורה 25)
לפניכם ארבע הגדרות מילוניות. התאימו כל אחת מהן לאחת המילים המודגשות לעיל.
- בקיאות בעניין מסוים;
- הבנה והכרה עמוקה;
- עמדה התלויה בגישה אישית;
- שכל ישר והיגיון.

7. נוסח אחר לשאלה 14 (בשאלון):
נָחַל ("נחל כישלון", שורה 1)
עַר לְ / לְ ("ער לתנועותיו", שורה 8)
השקיע ("להשקיע עמל רב", שורה 21); "ישקיע מאמץ רב", שורה 23)
א. לפניכם רשימה של שמות: זמן, מצב, מחשבה, ניצחון, אכזבה, מגבלות, הצלחות.
ציינו לגבי כל אחד מהם אל איזה פועל מן הפעלים לעיל הוא עשוי להצטרף.
ב. הוסיפו שם משלכם לכל אחד מן הפעלים.

תשובה

א. **נָחַל** - נחל ניצחון, נחל אכזבה, נחל הצלחות.
עַר לְ / לְ - ער למצב (ער למצבו), ער למגבלות (ער למגבלותיו).
השָׁקִיעַ - השקיע זמן, השקיע מחשבה.
ב. **נחל** הישגים / מפלה; **ער** לקשיים / לשינויים; **השקיע** מרץ / משאבים.

8. קולוקציות:
 שמות התואר **נכבד** ("הישגים נכבדים", שורה 1), **כָּבֵד** (כגון "משא כבוד"), **מכובד** (כגון "אדם מכובד") שונים זה מזה במשמעות וגם בהצטרפותם לשמות.
 ציינו לגבי כל אחד מן השמות הבאים איזה שם תואר מן השלושה מתאים להם; לאחד מן השמות מתאימים שני שמות תואר:
 קהל / עונש / אירוע / תפקיד / אחריות / תגובה / תרומה / נזקים / חלק ... מן / התנהגות.

תחביר

9. סעיף נוסף לשאלה 16 (בשאלון):

בבגרותו אין האדם מגיע למיצוי יכולתו הגופנית.

10. ציינו את התפקיד התחבירי של המילה המודגשת בכל משפט: **נושא**, **נשוא**, **לואי**, **משלים פועל**.
- תנועות** לא חכמות משבשות את גופו של האדם.
  - שיבוש **התנועה** היום-יומית נובע מגורמים שונים.
  - מכנסיים הדוקים מצמצמים את **התנועה** החופשית של הרגליים.
  - היופי האמיתי מתבטא בהליכה קלילה וב**תנועות** חכמות.
  - אדם חכם **מתנועע** ביעילות ובתבונה.

מערכת הצורות

11. לפניכם קבוצות של פעלים שווי שורש בתוך משפטים.
- ציינו את הבניין של כל פועל.
  - הסבירו את ההבדל בין הפעלים בכל קבוצה. היעזרו ב'משמעויות הבניינים' ובהקשר.
    - בדרך כלל קשה מאוד ל**הִתְחַזֵּר** לשלמות גוף שניזוק. (22)
 המצב **חֵזַר** לקדמותו.
 הוא **חֵזַר** אחר האישה שאהב.
    - לצערנו חיי היום-יום **מְסַפְּקִים** מתח נפשי בשפע. (על פי 17)
 הסחורה ש**סִפְּקָה** לנו הייתה פגומה.
 איננו **מְסַתְּפְּקִים** בתשובה שניתנה לנו.
    - אדם חכם... **יִלְמַד** להתנועע ביעילות ובתבונה. (24)
 המאמן **יִלְמַד** את חניכיו להתנועע ביעילות ובתבונה.
    - אדם המבקש ל**תִּתְקַן** את הנזקים שנגרמו לגופו צריך להשקיע בכך עמל רב. (21)
 צריך ל**הִתְקַיֵּן** מעקה למדרגות בכניסה לבית.

תשובה

- ל**הִתְחַזֵּר** - פועל גורם; **חֵזַר** - פעולה רגילה; **חֵזַר** - ייחוד משמעות (הפועל **חֵזַר** משמש גם בהקשר 'חזרו על הפתחים', והשימוש בבניין פיעל מציין את הישנות הפעולה).
- מְסַפְּקִים** - פעולה רגילה; **סִפְּקָה** - סביל של פיעל; **מְסַתְּפְּקִים** - פעולה רפלקסיבית, חוזרת.
- יִלְמַד** - פעולה רגילה, **יִלְמַד** - גרימה: המאמן גורם לחניכים ללמוד.

(4) היחס בין לתקן ולהתקין הוא יחס של בידול משמעות.

12. "...יודע את ההבדל" (שורה 27).

בטבלה שלושה פעלים מן השורש **בד"ל**. נתחו אותם לבניין, זמן וגוף - בעזרת הטבלה:

הפועל	בניין	זמן	גוף
למשה ולאהרן נאמר: " הַבְּדִילוּ מתוך העדה הזאת".	_____	_____	_____
למה תִּתְבַּדְּלוּ משאר הכיתה?	_____	_____	_____
לא הַבְּדִילוּ נו בין טוב לרע.	_____	_____	_____

13. אחת הפעולות הנזכרות בטקסט היא **כניסה** (שורה 7).

לפניכם שבע צורות פועל מן השורש **כנ"ס** בזמן עתיד ובגוף נסתר - כל אחת מבניין אחר.

א. התאימו כל פועל בטור הימני לבניין בטור השמאלי.

ב. בחרו שלושה פעלים מן הטור הימני וחברו להם משפטים.

הפועל	בניין
יְכַנֵּס	קל
יִכְנֹס	נפעל
יִכְנָס	פיעל
יִתְכַנֵּס	פועל
יִכְנֹס	הפעיל
יִכְנָס	הופעל
יִכְנֹס	התפעל

14. לפניכם שמונה שמות מן הקטע: **חֲנוּךְ** (1), **מוֹדְעוֹת** (6), **בְּרִיאוֹת** (6), **שְׁבוּשׁ** (10), **גְּמִישוֹת**

(13), **רְשׁוּם** (19), **יַעֲלִלוֹת** (24), **שְׁקוּל** (25).

א. מיינו את השמות לשתי קבוצות - לפי דרך התצורה.

ב. ציינו את המשותף לכל קבוצה מבחינת דרך התצורה ומבחינת המשמעות.

ג. בחרו שם אחד מכל קבוצה, ונתחו בפירוט את דרך התצורה שלו.

15. לפניכם שמות שנוצרו בדרך התצורה שורש ומשקל. סדרו אותם בזוגות לפי המשקל.

כְּשָׁלוֹן (1), **חִסְרִי** (6), **נֶזֶק** (6), **מִפְרָק** (12), **מִשְׁקָל** (15), **שָׁרֵשׁ** (15), **דְּפָאוֹן** (19), **סָבֵל** (27).

16. בחרו בתשובה הנכונה:

השמות **הַשֵּׁג** (שוי' 1) ו**הַבְּדִיל** (שוי' 27) הם -

(א) מאותו משקל ומגזרות שונות;

(ב) משני משקלים שונים ומשתי גזרות שונות;

(ג) מאותו משקל ומאותה גזרה;

(ד) משני משקלים שונים ומאותה גזרה.

17. "כתוצאה מכך מתפתחות לעתים **יבלות** ו**דלקות**..." (שוי' 16)

א. לשמות **יַבְלָת**, **דִּלְקָת** משקל משותף ומשמעות משותפת.

מהו המשקל ומהי המשמעות המשותפים לשני השמות?

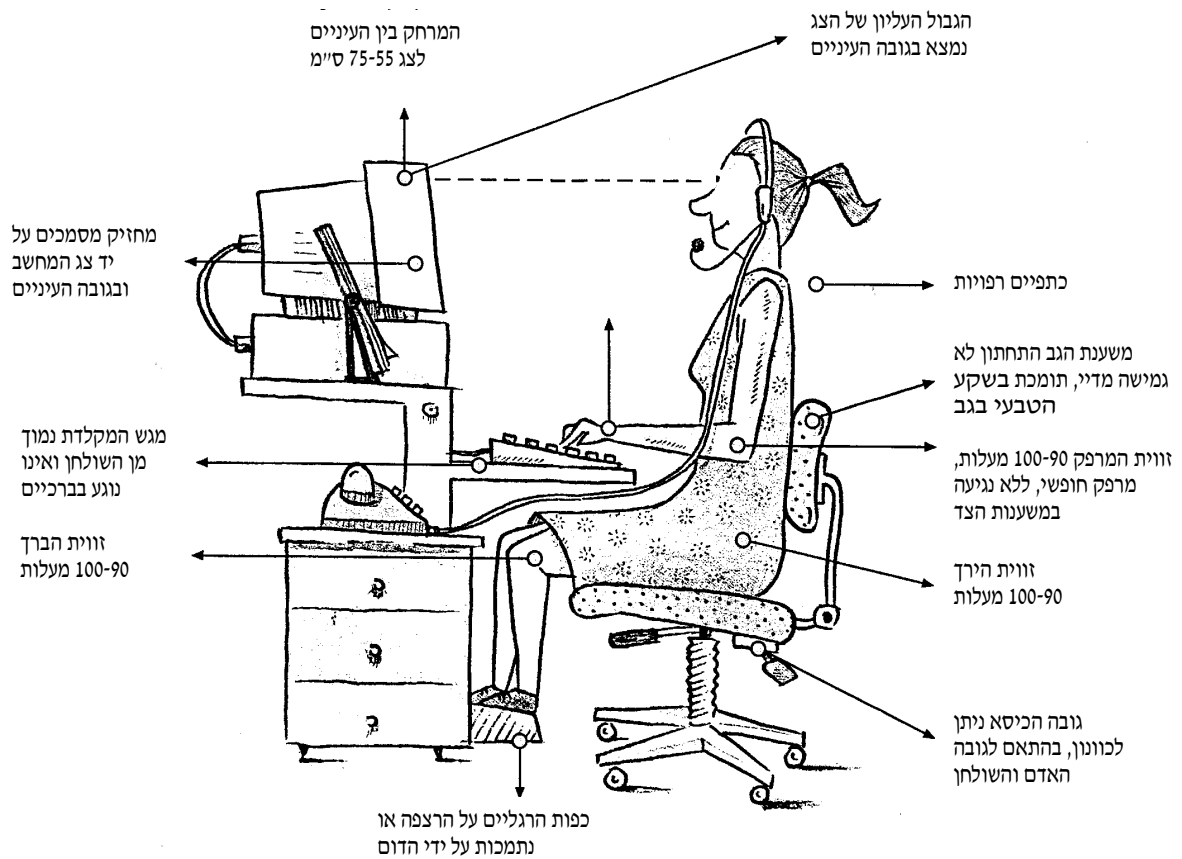
ב. לפניכם ארבעה שמות: **סִיָּרֵת**, **קִלְטָת**, **מַגְבֵּת**, **אֲדָמָת**.

(1) איזה מהם שווה במשקלו ובמשמעותו לשמות **יַבְלָת** ו**דִּלְקָת**?

(2) איזה מהם יוצא דופן מבחינת המשקל? הסבירו את תשובתכם.

סביבת העבודה

כללי עבודה בריאה

אפשרות א

בתרשים אחד-עשר פריטים של כללי עבודה בריאה בסביבת העבודה. חלק מן הפריטים מתמקדים בצורת הישיבה וחלק מן הפריטים מתמקדים בארגון ומיקום של האביזרים בסביבת העבודה. א. מיינו את הפריטים לפי שתי הקבוצות. ב. נסחו את הפריטים כדף הוראות ובו שני כללים עיקריים (לפי המיון בסעיף א) הבנויים מהכללה ופירוט אחריה.

אפשרות ב

בתרשים אחד-עשר פריטים של כללי עבודה בריאה בסביבת העבודה. א. מיינו את הפריטים לשתי קבוצות לפי עניינם, וכתבו כותרת לכל קבוצה. ב. ראו אפשרות א.

ד ג ס 2

זכויות הילד

השאלון

קרא את מאמר א ואת קטע ב והשב על השאלות שאחריהם.

מאמר א

זכויות הילד - ההתפתחות ההיסטורית¹²

יצחק קדמן

מעובד על פי י' קדמן, "זכויות הילד - התפתחותן ההיסטורית ועיגוןן בחוק הישראלי"
סקירה חודשית, נובמבר 1990

פסק בסוף שנת 1989 אישרה עצרת האו"ם את האמנה הבין-לאומית של זכויות הילד. אמנה זו כוללת עשרות סעיפים מפורטים, הנוגעים לחיי הילדים ולהתפתחותם התקינה, החל בזכותם הבסיסית למזון ולבית וכלה בהסדרת זכויותיהם במסחר ובתקשורת. האמנה מקיפה בני גילים שונים ועוסקת במצבי משבר שונים שילד יכול להיקלע אליהם – ממלחמה ועד התעללות מינית.

פסק כדי להבין טוב יותר את פירוש המושג "זכויות הילד", יש צורך לסקור את התפתחותו של המושג מבחינה היסטורית.

פסי נהוג לחלק את התפתחות המושג "זכויות הילד" לכמה תקופות. הראשונה שבהן היא הארוכה ביותר – עד המאה ה-17. עד למאה זו היה מקובל ברוב החברות בעולם לראות בילד רכוש בלעדי של הוריו. זכויות של ילדים, אם היו כאלה, נבעו בעצם מזכויותיו של המבוגר-ההורה: זכויות כמו חובת ההורים לדאוג לקיום הילד, לספק לו מזון ולשמור על בריאותו נבעו במידה רבה מדאגה לרכושו של המבוגר או מרצון לשמור על קיומו של כוח אדם זמין וזול. מעטים יודעים כי ב-1646 נחקק במסצ'וסטס שבארצות-הברית חוק שקבע כי להורים יש זכות לפנות לבית המשפט בטענה שילדם עיקש או מרדן. במקרה כזה יכול היה בית המשפט להטיל באופן חוקי עונש על הילד, ובכלל זה עונש מוות. אגב, למי שהעניין נראה בעיניו זר ומוזר, כדאי להזכיר כי עונש זה היה קיים גם בעולם העתיק, כפי שמעידים מקורות שונים, כמו פרשת "בן סורר ומורה" שבמקרא ("כִּי יִהְיֶה לְאִישׁ בֶּן סוֹרֵר וּמוֹרֵה אִינְנוּ שְׁמַע בְּקוֹל אָבִיו וּבְקוֹל אִמּוֹ וַיִּסְרוּ אֹתוֹ וְלֹא שָׁמַע אֲלֵיהֶם וַתִּפְשׁוּ בּוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וַהֲצִיאוּ אֹתוֹ אֶל זִקְנֵי עִירוֹ... וַיִּגְמְהוּ כָּל אַנְשֵׁי עִירוֹ בְּאַבְנִים וְמָת וּבְעֶרְתָּ הָרַע מִקֶּרְבְּךָ וְכָל-יִשְׂרָאֵל יִשְׁמְעוּ וַיִּרְאוּ"^{*} דברים כא 18-21).

פסק בדברנו על התקופה שעד המאה ה-17 כדאי אולי להזכיר סעיף יוצא דופן של זכות ילדים אשר נקבעה בחוק. מדובר בחוק איסור הקבצנות מן המאה ה-16, שחוקק צ'ארלס השני מלך אנגליה. החוק אסר על קבצנים לקבץ נדבות, אלא אם כן היה בידם רישיון מיוחד, אולם סעיף מיוחד התיר לילדים לקבץ נדבות גם בלי רישיון. אין ספק כי יחסית למה שהיה מקובל בתקופה ההיא, מדובר בתקדים חשוב. זהו סעיף מפורש בחוק המקנה זכות נפרדת לילדים כילדים, אולי סעיף החוק היחיד מסוגו העוסק בזכויות הילד בתקופה זו (אם כי לנו עלול הדבר להיראות נורא – וכי מהי ה"זכות" הגדולה שיש בהיתר לקבץ נדבות?)

* על פי חז"ל, עונש זה לא מומש מעולם.

¹² מאמר א לקוח משאלון הבגרות "ידיעת הלשון והבעה" (011101), קיץ תשנ"ח, ופורסם באיגרת מידע מ"יו (סתיו תשנ"ט). שאלה 8 לקוחה מן השאלון המקורי.

במהלך התקופה השנייה – המאות ה-18 וה-19 – נראים לראשונה ניצנים של זכויות ילדים, בעיקר חקיקה בתחום ההגנה על ילדים, אך זו מוגבלת מאוד. כך, למשל, נתקבלו באנגליה חוקים הנוגעים לעבודת ילדים, כגון איסור להעביד ילד למעלה מ-12 שעות ביום. בחוקים אחרים באנגליה, שנועדו להסדיר את זכויות העובד, הייתה התייחסות נפרדת להעסקת ילדים. בחוקים אלו היה בפירוש יסוד של הגנה על זכות הילד שלא להיות מועסק בתנאים קשים או מעבר למכסה מסוימת של שעות.

פס' ז

בתקופה זו מוצאים לראשונה גם התחלה של מוסדות משפטיים נפרדים לילדים. לדוגמה, ב-1899 נוסד באילינוי שבארצות-הברית בית משפט לנוער. הקמת מוסד זה משקפת תפיסה ולפיה צריך להתייחס לילד על פי אמות מידה מיוחדות ולתת לו הגנה משפטית מיוחדת.

פס' י

התקופה הבאה שנהוג לדבר עליה, מבחינת ההתפתחות של זכויות הילד, היא למעשה המאה שלנו, עד שנות ה-70. מתחילת המאה ה-20 החל הילד להיות מוכר כישות משפטית נפרדת בעניינים מסוימים, ובוודאי כאישיות בפני עצמה ולא כרכוש הוריו, והחלו להתגבש זכויותיו, בעיקר בתחום הרווחה. זכויות אלו כוללות בין השאר את הזכות לקיום מינימלי, את הזכות לבריאות תקינה ואת הזכות להגנה מפני ניצול.

פס' יא

התקופה האחרונה לצורך הסקירה ההיסטורית מתחילה בשנות ה-70 של המאה ה-20. בתקופה זו קמו – בעיקר באנגליה ובארצות-הברית – תנועות הנאבקות למען זכויות ילדים. תנועות שונות (ובהן ארגונים של ילדים ושל בני נוער) החלו לתבוע זכויות למען הילד לא רק כדי להגן עליו מפני ניצול, אלא גם כדי להעניק לו זכויות אזרח בדומה לאלה של המבוגרים: חופש תנועה, זכות התארגנות, הזכות לשמירה על פרטיות וסודיות ועוד.

פסק

האמנה הבין-לאומית שאישרה עצרת האו"ם ב-1989 היא אחד ההישגים של המאבק למען זכויות הילד בימינו.

קטע ב

הצהרת זכויות הילד

- הילד הוא אדם שלם ואנושי מרגע לידתו.
- ילדי ישראל של היום הם אזרחי המחר ועתיד האומה.
- הילדים אינם רכוש, גם לא אמצעי להגשמת מטרות - הם המטרה עצמה.
- הילד, מחמת אי-בגרותו הגופנית והנפשית, זקוק לערובות מיוחדות ולתשומת לב מרביית.
- תלותו במבוגרים מחייבת שמירה קפדנית על זכויותיו בדרך שתבטיח את שלומו והתפתחותו התקינה בהווה ובעתיד.

5

במלאות ארבעים שנה להקמתה של מדינת ישראל, ברוח מסורת ישראל מדורי דורות, על בסיס עקרונות מגילת העצמאות, הכרזת זכויות הילד של עצרת האו"ם, אמנות בין-לאומיות, החלטות מועצת אירופה והמלצות ארגונים בין-לאומיים למען הילד, אנו מכריזים בזאת על:

10

הצהרת זכויות הילד בישראל

[כאן באים 12 סעיפים של זכויות]

I. הבנה והבעה [50 נקודות]

בפרק זה חובה להשיב על כל השאלות.

שאלות 1-4 מכוונות למאמר א.

1. אפשר לומר שפסקת הפתיחה ופסקת הסיום משמשות מסגרת למאמר. הוכח קביעה זו. [2 נק']
2. לאיזו מטרה נזכרת פרשת "בן סורר ומורה" (פסקה ג)? [נק' אחת]
3. א. הסבר מדוע הסעיף המתואר בפסקה ד (שורה 21-28) יוצא דופן בתקופתו.
ב. בסוף הפסקה בא היגד בסוגריים. מה תפקידו של היגד זה ומדוע הוא בא בסוגריים? [2 נק']
4. הסבר את תפקיד המירכאות במילים ובמשפטים האלה [4 נק']:
  - "זכויות הילד" (6, 8)
  - "בן סורר ומורה" (17)
  - "כי יהיה לאיש... ישמעו ויִראו" (18-20)
  - ה"זכות" (28).
5. בחר בתשובה הנכונה [2 נק']:
תפקיד משפטי הפתיחה ל"הצהרת זכויות הילד בישראל" (קטע ב, שורות 1-7):
  - רקע היסטורי
  - הנמקה להצהרה
  - פירוט הזכויות
  - הגדרת הנושא.
6. א. מאמר א הוא מאמר מידע, ואילו קטע ב הוא הצהרה. טקסטים משני סוגים אלו שונים זה מזה מכמה היבטים ובהם: מטרת המוען, המבנה, הלשון.¹³
פרט את ההבדלים בין שני הטקסטים על פי שלושת ההיבטים האלה. תוכל לארגן את דבריך בטבלה. [6 נק']
ב. נסח משפט סיום חלופי למאמר (במקום שורות 51-52) שעיקרו "הודעה" על הצהרת זכויות הילד בישראל. הקפד על קישור המשפט למאמר. [3 נק']
7. א. בנה טבלה מסכמת של מאמר א. תן כותרת לטבלה, ותן כותרות לטורי הטבלה. [8 נק']
ב. היעזר בטבלה וכתוב **סיכום** של המאמר בהיקף של עד 10 שורות. הקפד לכתוב משפט פותח לסיכום. [10 נק']

¹³ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 1.

8. בחר אחת מן האפשרויות א או ב [2 נק'] :

א. לפניך הסעיף הראשון (=הזכות הראשונה) של "הצהרת זכויות הילד בישראל":
זכותו של כל ילד לקבל הזדמנות ואפשרות לגדול ולהתפתח גופנית, מוסרית, רוחנית, נפשית, רגשית, שכלית וחברתית בצורה בריאה ותקינה ובתנאים של חירות וכבוד.
חבר תמישה סעיפים נוספים של זכויות.

ב. **זכויות הילד וטובת הילד**
במשפחה ובבית הספר נמנעות לפעמים מן הילד (או מן הנער) זכויות וחירויות, בנימוק שהדבר נעשה מתוך דאגה לטובתו.
כתוב מאמר קצר (כ-15 שורות) והסבר על ידי דוגמאות את הניגוד האפשרי בין זכותו של הילד ובין טובתו. הבע את עמדתך בנושא ונמק אותה.

II. אוצר המילים והמשמעים¹⁴ [20 נקודות] ושם המספר [5 נקודות]

בפרק זה חובה להשיב על כל השאלות.
כל המילים והמובאות - ממאמר א, אלא אם כן צוין אחרת.

9. לפניך מילים ממאמר א ולצדן הגדרות מילוניות.
קבע את סוג ההגדרה המתאים לכל אחת מההגדרות א-ד מתוך סוגי ההגדרות שלהלן [2 נק']:
(א) **עצרת** (שוי' 1) - אספה או התכנסות קבועה של נציגים או של חברים בגוף או בארגון מסוים המתכנסת כדי לדון בעניינים מסוימים ולקבל החלטות [רב-מילים]
(ב) **אמנה** (שוי' 1) - ברית, הסכם [מילון ההווה]
(ג) **מינימלי** (שוי' 44) - מזערי... [אבן-שושן]
(ד) **מינימלי** - ... ההפך של "מקסימאלי" [רב-מילים]
סוגי ההגדרות:

- הגדרה על ידי מילה נרדפת או על ידי תרגום
- הגדרה על ידי ניגוד או על דרך השלילה
- הגדרה קלסית: הכללה + הבחנה.

10. לפניך שלוש הגדרות של המילה **זכות** מתוך מילונים:

- (1) רשות הניתנת על פי החוק או על פי הצדק;
- (2) מצווה, שְׁכַר מעשים טובים;
- (3) סנגוריה, הצדקה של מישהו או משהו.

א. איזו מן המשמעויות מתאימה למילה **זכות** בצירוף "זכויות הילד"? [נק' אחת]

ב. במסגרת שלהלן צירופים ובהם המילה **זכות**. התאם לכל אחת מן ההגדרות 1-3 לעיל צירוף אחד. [3 נק']

זכות השתיקה	- לדון כל אדם לכף זכות	- בזכות אבות
זכות הציבור לדעת	- שירבו זכויותינו כרימון	- שוויון זכויות
זכותו יגן עלינו	- כל הזכויות שמורות	- לזכותו ייאמר

¹⁴ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מסי' 2-6.

11. "זר ומוזר" (שורה 16) [3 נק']
א. **אדם זר, אדם מוזר** - במה שונים ובמה שווים צירופים אלו מבחינת המשמעות?
ב. לצירוף "זר ומוזר" אפקט רטורי של הבלטה והעצמה. מה בצירוף יוצר אפקט זה?
ג. המר את הצירוף **זר ומוזר** בקטע במילה אחרת או בצירוף מילים אחר.

12. לפניך ארבע מילים שלא מן המאמר. מצא להן נרדפים מתוך פסקות ו-ז. [2 נק']
- נבדל
- קריטריון
- להעניק
- קניין.

13. לפניך חמש מילים. בחר **ארבע** מהן וכתוב את היפוכן [4 נק']:
- מרדן (שוי' 15)
- איסור (23)
- בדומה ל (49)
- הישגים (51)
- תלות (קטע ב, שוי' 6).

14. "במהלך התקופה השנייה... נראים לראשונה ניצנים של זכויות הילד." (שורה 30)
במשפט זה יש ביטוי מטפורי.
א. מה הוא הביטוי המטפורי?
ב. מאיזה תחום חיים הוא לקוח?
ג. נסח את המשפט ללא הביטוי המטפורי. [3 נק']

15. "הילד יכול להיקלע למצבי משבר." (שורה 4)
לפניך עוד ארבעה משפטים ובהם הפועל **נקלע (ל)** :
- המשא ומתן **נקלע** למבוי סתום.
- החברה **נקלעה** לקשיים.
- טעינו בדרך ו**נקלענו** לאזור בלתי מוכר.
- הספינה **נקלעה** לסערה ועלתה על שרטון.
ציין לפחות **שני** רכיבי משמעות משותפים לכל השימושים בפועל זה. [2 נק']

שם המספר ונטיית מילות היחס

16. השב על סעיפים א-ג.
א. כתוב את שמות המספר המודגשים במילים [3 נק'] :
- באמנה יש **35** סעיפים.
- במאה ה-**19** נוסד לראשונה בית משפט לנוער.
- נערים ונערות זכאים לבחור למועצות המקומיות מיום הולדתם ה-**17**.
ב. בחר באפשרות הנכונה (נק' אחת) :
הקטע לקוח מדברים כא, פסוקים (1) **שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה** עד עשרים ו**אַחַד**.
(2) **שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה** עד עשרים ו**אַחַת**.
(3) **שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה** עד עשרים ו**אַחַת**.
(4) **שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה** עד עשרים ו**אַחַת**.

- ג. בחר במשפט שבו שתי הצורות המודגשות נכונות [נק' אחת]:
- (1) האם הביקור אצלם לימד אותך דברים חדשים?
  - (2) האם הביקור אצלם לימד אותך דברים חדשים?
  - (3) האם הביקור אצלם לימד אותך דברים חדשים?
  - (4) האם הביקור אצלם לימד אותך דברים חדשים?

III. תחביר / מערכת הצורות [25 נקודות]

בחלק זה בחר חמש שאלות - מתחום התחביר או מתחום מערכת הצורות או משני התחומים. לכל שאלה - 5 נקודות (שאלה 17-18 משקלה שתי שאלות [= 10 נק']). כל המילים והמובאות - ממאמר א, אלא אם כן צוין אחרת.

תחביר

18-17. ענה על סעיפים א-ד.

א. לפניך שלושה משפטים (על פי שוי 6-7). העתק את המשפטים ופעל לפי ההוראות האלה:

- ציין את סוגו התחבירי - פשוט, מורכב או איחוי - של כל משפט.
  - במשפט מורכב תחם את הפסוקית. במשפט איחוי תחם את האיברים.
  - ציין את הנושא ואת הנשוא בכל משפט, בכל איבר ובכל פסוקית.
- ב. ציין מה הקשר הלוגי המשותף למשפטים 1-3, ומה המילה / המילים בכל משפט המבטאים קשר זה.

(1) נסקור את התפתחותו ההיסטורית של המושג "זכויות הילד" כדי שנוכל להבין טוב יותר את פירוש המושג.

(2) לשם הבנה טובה יותר של המושג "זכויות הילד" נסקור את התפתחותו מבחינה היסטורית.

(3) בקטע זה נבהיר את פירוש המושג "זכויות הילד", ולשם כך נסקור את התפתחותו של המושג מבחינה היסטורית.

ג. לפניך משפט פשוט. העתק את המשפט ונתח אותו לחלקיו: נושא, נשוא, משלימי פועל, לוואים. צירופים שמניים סמן בקו ("גג") והקף את גרעין הצירוף במעגל.

(4) סקירת התפתחותו של המושג "זכויות הילד" תתרום להבנה טובה יותר של המושג.

ד. משפט 4 הוא חלופה סגנונית של משפטים 1-3. באמצעות איזה חלק תחבירי מתבטא במשפט זה הקשר הלוגי המשותף למשפטים 1-3 (שצוין בשאלה ב)?

19. השב על סעיפים א-ג.

בסעיפים א-ב שני משפטים, ולאחר כל משפט 4 אפשרויות של סדר חלקי המשפט (ללא ציון לוואים). ציין את האפשרות הנכונה.

א. בסוף שנת 1989 אישרה עצרת האו"ם את האמנה הבין-לאומית של זכויות הילד. (שוי 1)

חלקי המשפט לפי סדר הופעתם (בחר באפשרות הנכונה):
(1) נושא - נושא - משלים פועל - משלים פועל

- (2) משלים פועל - נושא - נושא
 (3) משלים פועל - נושא - נושא - נושא - משלים פועל
 (4) נושא - נושא - נושא - משלים פועל.

ב. **התקופה האחרונה לצורך הסקירה ההיסטורית מתחילה בשנות ה-70 של המאה ה-20.** (שורה 45)

- חלקי המשפט לפי סדר הופעתם (בחר באפשרות הנכונה):
 (1) נושא - נושא - משלים פועל
 (2) נושא - משלים פועל - נושא - משלים פועל
 (3) נושא - נושא - משלים פועל - משלים פועל
 (4) משלים פועל - נושא - נושא.

ג. הפסקה בקטע ב, שוי' 8-10, היא משפט אחד. העתק את הנושא והנושא של משפט זה.

20. ענה על סעיפים א-ג.

- א. לפניך שלושה משפטים ובהם סדר המילים שונה. ציין אילו שני משפטים מהם קרובים במשמעם, ובמה המשפט האחר שונה משניהם.
 (1) גם בישראל מגיעות זכויות לילדים.
 (2) בישראל מגיעות זכויות גם לילדים.
 (3) גם לילדים מגיעות זכויות בישראל.

ב. **תנועות שונות החלו לתבוע זכויות אזרח לילדים בדומה למבוגרים.** (ע"פ שורות 47-49)

נסח את התביעה של תנועות אלו בגוף ראשון רבים (ב"דיבור ישיר").

- ג. **התלמידים: "לא נסכים שיבטלו לנו את הטיול השנתי".**
 נסח את המשפט בדיבור עקיף. השתמש בפועל אמירה.

21. ענה על סעיפים א ו-ב.

- א. **הילד הוא אדם שלם ואנושי מרגע לידתו. ילדי ישראל של היום הם אזרחי המחר ועתיד האומה.** (קטע ב, שוי' 1-2)¹⁵
 בשני משפטים אלו ארבעה צירופי סמיכות.
 (1) העתק את צירופי הסמיכות.
 (2) ארבעת הצירופים מיודעים בשלוש דרכי יידוע שונות. ציין את שלוש הדרכים.

- ב. בחר בצורת הפועל הנכונה ונמק את בחירתך:
 (1) זכויות ילדים מתחילים / מתחילות במאות ה-18 וה-19.
 (2) ניתן לו / ניתנה לו חופש תנועה.

¹⁵ ראו שאלה חלופית - להלן שאלות נוספות, מס' 8.

22. לפניך פעלים ושמות ממאמר א (טור 1) ולאחריהם שלוש מילים נוספות (טור 3).
 בכל שורה -
 א. בטור 2 - קבע את השורש של הפועל או של השם (שבטור 1).
 ב. בטור 3 ציין איזו מילה משלוש המילים הנוספות אינה מן השורש (שצינת בטור 2).

1. מילה מן המאמר	2. השורש	3. מילים נוספות
אֶשְׂרָה (שוי' 1)		הַשִּׁיר / אֶשֶׁר / מְאֹשֵׁר
מִצֵּב (4)		יָצִיב / מְצַבֵּיא / הַצִּיב
נִבְעוּ (10)		מְבוּעַ / תְּבִיעָה / הַבְּעָה
לְהַטִּיל (15)		טִיֵּל / מְטַלָּה / נָטַל
נָצוּל (48)		מְצִיל / מְנַצֵּל / צָלְלִית

23. לפניך זוג פעלים בתוך משפטים:
 (1) הוא סָדַר את הניירות.
 הוא הִסְתַּדֵּר היטב בעבודה.
 א. ציין את הבניין של כל פועל.
 ב. הסבר את ההבדל בין שני הפעלים. היעזר ב'משמעויות הבניינים' ובהקשר.
 ג. באיזה זוג פעלים מן הזוגות 2-4 מתקיים יחס משמעות דומה לזוג 1.

- (2) המורה קִשְׂרָה ביניהם.
 הם הִתְקַשְּׂרוּ זה אל זה.
 (3) העובד קָבַל הודעה על קידומו בעבודה.
 ההודעה הִתְקַבְּלָה בשמחה.
 (4) הוועדה קִדְמָה את העובד בדרגה.
 התלמיד הִתְקַדֵּם בכוחות עצמו.

24. לפניך מובאות ממאמר א ובכל אחת מהן מילה מודגשת:
 באמנה זו נִכְלְלִים עשרות סעיפים (עי"פ שוי' 2)
 ישות משפטית נִפְרָדָת (4)
 רכשו של הַמְבַגֵּר (12)
 מה שהיה מְקַבֵּל... (26)
 מְדַבֵּר בתקדים חשוב (26)
 חקיקה מְגַבֵּלֶת (עי"פ שוי' 31)
 מכסה מְסַיְמֶת של שעות (35)
 הילד מְפָר כישות משפטית (עי"פ שוי' 41)

- א. מה המשותף למילים המודגשות מבחינת המשמעות?
 ב. מיין את המילים המודגשות לפי בניינים.
 ג. הבא דוגמה אחת למילה המשמשת פועל.
 ד. הבא דוגמה אחת למילה המשמשת שם תואר.

¹⁶ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 8-13.

25. לפניך שלוש קבוצות של שמות מן המאמר :

(1) הַסְדָּרָה (3), הֶתֶר (29), הַתְחָלָה (36)

(2) קִיּוֹם (11), אִסוּר (22), קְבָלָה (ע"פ 32)

(3) יְשׁוּת (42), בְּרִיאוֹת (44), פְּרִטִיּוֹת (49)

א. מהי דרך התצורה המשותפת לשמות בקבוצה 1 ו-2?

ב. מה המשותף לכל השמות בקבוצות 1-2 מבחינת המשמעות, ומה מיוחד לכל קבוצה?

ג. מה דרך התצורה של השמות בקבוצה 3, ומה המשמעות המשותפת של שמות אלו?

26. א. קבע את הצורה הנכונה במשפטים 1-3; בשניים מן המשפטים נמק את בחירתך.

(1) זכות הילדים נְקַבְּעָה / נְקַבְּעָה בחוק. (לפי שו" 23)

(2) באמנה זו יִבְלָלוּ / יִבְלָלוּ סעיפים רבים. (לפי שו" 2)

(3) החוקים הַסְדִּירוּ / הַסְדִּירוּ את הזכויות. (לפי שו" 33)

ב. הַתְּפִחוּתָם התקינה (שו" 2-3); הַתְּפִחוּתָם היטב.

(1) במה שונות המילים המודגשות זו מזו?

(2) כל אחת מן המילים מסתיימת בצורך נטייה. מה משמעו של הצורך בכל אחת מהן?

רמזי תשובות (לדגם 2)

הבנה והבעה

1. פסקת הפתיחה ופסקת הסיום משמשות מסגרת למאמר: המאמר פותח בציון העובדה שעצרת האו"ם אישרה את האמנה לזכויות הילד ומסיים בעניין זה (במשפט הסיום נוספת הערכה על עובדת האישור "הישג..."), ואילו במאמר עצמו אין האמנה נזכרת.

הערות להוראה

א. מתאריך פרסום המאמר, כשנה לאחר אישור האמנה, עולה שהאמנה היא אירוע מניע לסקירה הבאה במאמר ואינה נושא המאמר עצמו.
ב. אפשר לעמוד על היחס התחבירי בין שני המשפטים: במשפט הראשון עובדת האישור היא נושא המשפט (והאמנה היא משלים הפועל). במשפט השני אישור האמנה בא בפסקית לוואי (מידע ידוע), ונוסף מידע חדש (בנושא השמני: "אחד ההישגים...").

2. פרשת "בן סורר ומורה" נזכרת כביסוס לטענה שעונש מוות לילדים היה קיים גם בעולם העתיק.
ייתכן שהכותב אף רוצה לרמוז שהתופעה אינה רחוקה כל כך מעולמם של הקוראים, שהרי היא מוכרת בעולם היהודי העתיק.

3. א. הסעיף המתואר בפסקה ד יוצא דופן בתקופתו משום שהוא סעיף החוק היחיד שיש בו התייחסות נפרדת לילדים שנועדה לטובתם (ההיתר לקבץ נדבות ללא צורך בקבלת רישיון).

ב. תפקידו של ההיגד בסוגריים הוא הסתייגות מן המתואר מנקודת המבט של בן ימינו, שכן צורם לראות בהיתר לקבץ נדבות דבר חיובי.
לעתים קרובות השימוש בסוגריים מצוין סטייה מן הרצף. במקרה הנדון אפשר להצביע על שני רכיבים: התערבות המוען, שיפוט הנאמר.

הערה להוראה: הסטייה מן הרצף באה כאן לידי ביטוי גם באמצעים הלשוניים: שימוש בגוף ראשון רבים, מילה מועצמת ('נורא') והצבת שאלה רטורית.

4. תפקיד המירכאות:

- "זכויות הילד" - מושג נדון;

- "בן סורר ומורה" - מושג (המבוסס על מובאה);

- "כי יהיה לאיש... ישמעו ויִראו" - מובאה;

- ה"זכות" - לשון סגי נהור.

5. תפקיד משפטי הפתיחה הוא הנמקה להצהרה.

6. א. ההבדלים בין הטקסטים:

הצהרה	מאמר א (מאמר מידע)	מטרת המוען
להצהיר (או להכריז) על מתן זכויות לילדים	לתת סקירה היסטורית / לתת מידע על התפתחות זכויות הילד	
סעיפים - סעיפים	טקסט רצוף, סדר כרונולוגי	המבנה
לשון חגיגית, גבוהה ('אזרחי המחר', 'עתיד האומה', 'מחמת', 'מדורי דורות' ועוד)	לשון בינונית, רגילה	הלשון

ב. משפט הסיום החלופי יציין את הקשר בין ההתפתחות ההיסטורית של זכויות הילד / הישגי המאבק למען זכויות הילד בימינו / האמנה הבין-לאומית למען זכויות הילד - לבין הצהרת זכויות הילד בישראל (מהכללי [העולם] לפרטי [ישראל]), מהרחוק לקרוב).
על המשפט להיות מקושר בדרך הגיונית לרצף המאמר.

7. א. טבלה מסכמת של המאמר :

- עיקר הטבלה הוא שני טורים - הטור האחד מציין את התקופה (המאות, השנים) והטור השני את מאפייניה מבחינת מעמד הילדים וזכויותיהם. בטבלה אפשר שיהיו טורים נוספים המציינים את מספרי הפסקות ואת כינויי התקופות (הראשונה, השנייה וכו').

- לכל טור תהיה כותרת.

- הטבלה לא תכלול את הנאמר בפסקה הראשונה.

- הכותרת לטבלה תתבסס על כותרת המאמר ועל הנאמר בפסקה ב (ש' 6-7).

- בטור המציין את מאפייני התקופה יצוינו העניינים העיקריים בניסוח תמציתי, ללא דוגמאות, פרטים או סטיות. כך למשל אין מקום להזכיר בטבלה את עניין "בן סורר ומורה" או את הנאמר בפסקה ד.

ב. סיכום המאמר :

סיכום המבוסס על טבלה עשוי להקל על התלמיד את פעולת הניפוי של עיקרי הדברים (שנעשה כבר לצורך הטבלה). המעבר מן הטבלה לסיכום כרוך בניסוח רצוף (לעומת ניסוח של כותרות) ובשילוב של תיחום התקופות עם מאפייניהן.

בסיכום יבוא לידי ביטוי עיקר הנאמר בפסקה א.

המשפט הפותח של הסיכום יכול להציג את הטקסט (הנושא של המאמר או כותרתו, כותב המאמר, ההקשר שבו המאמר נכתב, וכן פועל המצביע על מטרת הכותב (סוקר או כד')).

8. א. חמשת הסעיפים ינוסחו ברוח דומה לניסוח של הסעיף המובא.

רעיונות לזכויות אפשר לשאוב ממאמר א, שורה 44 (זכות לקיום מינימלי, הזכות לבריאות תקינה, הזכות להגנה מפני ניצול); שורה 49-50 (חופש תנועה, זכות התארגנות, זכות לשמירה על פרטיות וסודיות).

הערה: בהצהרה המקורית הזכויות עוסקות בבריאות, בחינוך, בביטחון סוציאלי, בהגנה משפטית, בהגנה מפני ניצול, התעללות והשפלה בבית ומחוצה לו ועוד.

אוצר המילים והמשמעים

9. (א) עצרת: "אספה או התכנסות קבועה של נציגים או של חברים בגוף או

בארגון מסוים המתכנסת כדי לדון בעניינים מסוימים ולקבל

החלטות" - הגדרה קלסית (ההכללה - "אספה או התכנסות";

ההבחנה - שאר המילים).

(ב) אמנה: "ברית, הסכם" - מילה נרדפת

(ג) מינימלי: "מזערי" - תרגום

(ד) מינימלי: "... ההפך של 'מקסימאלי' - ניגוד.

10. א. המשמעות המתאימה ל"זכויות הילד" - (1) רשות הניתנת על פי החוק או על פי הצדק.

- ב. (1) **רשות הניתנת על פי החוק או על פי הצדק** : זכות השתיקה / זכות הציבור לדעת / כל הזכויות שמורות / שוויון זכויות.
 (2) **מצווה, שְׁכַר מעשים טובים** : זכותו יגן עלינו / שירבו זכויותינו כרימון / בזכות אבות.
 (3) **סנגוריה, הצדקה של מישהו או משהו** : לזכותו ייאמר / לדון כל אדם לכף זכות.

11. א. בשני הצירופים 'אדם זר' ו'אדם מוזר' מדובר באדם שונה, לא רגיל, ולשניהם יש גוון משמעות שלילי. השוני - 'אדם זר' הוא אדם לא מוכר, לא שייך; 'אדם מוזר' הוא אדם המתנהג התנהגות לא רגילה, בעל מראה (לבוש, מבט) לא מקובל.
 ב. לשתי המילים הברה משותפת ('זר') ומשמעות קרובה. בצירופן יחד נוצרות חריזה, חזרה, הדגשה - בכל אלה יש הבלטה העצמה.

12. נרדפים מתוך פסקות ו-ז :
 נבדל - נפרד (36); להעניק - לתת (38);
 קריטריון - אמת מידה (38); קניין - רכוש (42).

13. היפוכן של המילים :
 - מרדן - ממושמע, הולך בתלם
 - איסור - היתר
 - בדומה ל - בשונה מ-
 - הישגים - כישלונות
 - תלות - עצמאות.

14. "במהלך התקופה השנייה... נראים לראשונה ניצנים של זכויות הילד."
 א. הביטוי המטפורי : ניצנים.
 ב. הביטוי לקוח מתחום הצומח / הצמיחה.
 ג. נראית לראשונה התחלה של זכויות הילד.

15. **להיקלע ל** - רכיבי משמעות משותפים :
 (1) הימצאות במצב שאליו מגיעים במקרה, לא בכוונה, בכורח;
 (2) הימצאות במצב ללא מוצא או במצב שקשה להיחלץ ממנו.

תחביר

17-18.

א. הסוג התחבירי, התחימה, הנושא והנשוא :

$$\frac{\text{פסוקית}}{+ 'N + e_j^{17}}$$

'e_j + 'N

(1) נסקור את התפתחותו ההיסטורית של המושג "זכויות הילד" כדי שנוכל להבין טוב

יותר את פירוש המושג. — *פסוק מורכב*

'e_j + 'N

¹⁷ ואפשר גם : נושא מורחב.

המילה	השורש	מילה שאינה מן השורש
אֶשְׂרָה	א"ש"ר	הִשְׁרִיר
מִצָּב	צ"ב"מ	מִצְבֵּיא
נָבְעוּ	נ"ב"ע	תְּבִיעָה
לְהִטִּיל	ט"ל"ה	טוֹיל
נָצוּל	נ"צ"ל	צָלְלִים

23. א. סָדַר - פיעל, פועל רגיל (יוצא); הִסְתַּדֵּר - התפעל, פועל חוזר (רפלקסיבי).
 ב. הזוג המקביל: קָדְמָה, הִתְקַדַּם.

24. א. המשמעות המשותפת - סבילות.

ב. מיון לפי בניינים:

נפעל: נִכְלְלִים, נִפְרְדָּת

פועל: מִבְּגָר, מִקְבָּל, מִדְּבָר, מְסִימָת

הופעל: מְגַבֵּל, מִכָּר

ג. דוגמה לפועל: נִכְלְלִים / מִכָּר / מִדְּבָר

ד. דוגמה לשם תואר: מִקְבָּל / נִפְרְדָּת / מְגַבֵּל / מְסִימָת.

הערה להוראה: שאלה זו עוסקת הן במשמעויות הבניינים - סביל (סעיף א), הן במעמדו המיוחד של הבינוני המשמש בחלקי דיבור שונים (סעיף ג-ד). יצוין שנוסף על פועל ועל שם תואר יש דוגמה לשימוש הבינוני כשם עצם - מְבָגָר.

25. א. דרך התצורה של השמות בקבוצה 1 ו-2 - שורש ומשקל.

ב. המשותף לשמות בקבוצות 1-2 מבחינת המשמעות - שמות פעולה;
 המיוחד לקבוצה 1 (הסְדָרָה, הִתַּר, הִתְחַלָּה) - שמות פעולה הקשורים לבניין הפעיל;
 המיוחד בקבוצה 2 (קיום, אסור, קִבְלָה) - שמות פעולה הקשורים לבניין פיעל

ג. דרך התצורה של השמות בקבוצה 3 - בסיס וצורן סופי;
 המשמעות המשותפת של שמות אלו (יִשׁוּת, בְּרִיאוּת, פְּרֻטִיוּת) - מילים מופשטות.

26. א. (1) נִקְבְּעָה.

הנימוק: דגש קל אחרי שווא נח.

(2) מִתִּיר.

הנימוק: פתח ודגש בגזרת פ"נ בבניין הפעיל (כמו בשלמים: מְלָבִיש).

(3) יִכְלְלוּ.

הנימוק: דגש חזק בע' הפועל בבניין נפעל עתיד (משלים את נ' הבניין).

(4) הִסְדִּירוּ.

הנימוק: בבניין הפעיל בעבר ה"א הבניין מנוקדת בחיריק.

ב. הַתְּפַתְחוּתִים - שם עצם; צורן הנטייה (-ם) כינוי שייכות לגוף נסתרים.

הַתְּפַתְחָתִים - פועל; צורן הנטייה (תם) מציין גוף נוכחים בזמן עבר.

שאלות נוספות (לדגם 2)

1. "הילד מחמת אי-בגרותו הגופנית והנפשית, זקוק לערובות מיוחדות ולתשומת לב מרבית". (קטע ב, שו' 4-5)
- משפט זה מנוסח בסגנון חגיגי וגבוה כיאה להצהרה.
- נסחו את המשפט בלשון בינונית: החליפו מילים ושימושי לשון במקביליהם ברמה הבינונית. כמו כן תוכלו לשנות את מבנה המשפט.

אוצר המילים והמשמעים

2. **אָמְנָה** היא חוזה, ברית.
- הסבירו את קשר המשמעות בין **אמנה** למילים אחרות מן השורש אמ"ן, כגון האמין, אמונה, אמון, נאמן, אמינות.

תשובה

השורש אמ"ן מציין ביסודו יציבות, חוזק, קביעות. האמנה מבוססת על התחייבות קבועה ויציבה בין שני גורמים המקבלים עליהם לקיים את הנאמר בה.

הערה להוראה: יש מקום להרחיב את העיסוק בשורש אמ"ן ובמילים הנגזרות ממנו: אמונה, אמת, נאמנות, אמינות, אָמְנָה ועוד.

3. במאמר א יש שימוש בפעלים **לדאוג (ל)**, **לשמור (על)** (למשל בשורות 11, 12).
- מצאו בקטע ב פועל נרדף (בהקשר) לפעלים אלו.

4. לפניכם שני משפטים ובהם המילה **קפדנית**:
- (1) תלותו במבוגרים מחייבת שמירה **קפדנית** על זכויותיו. (קטע ב, 6)
- (2) היא שופטת **קפדנית** ומחמירה ונוהגת לתת עונשים כבדים.
- הסבירו את ההבדל מבחינת הקונוטציה בין שני השימושים במילה.

תשובה

שם התואר 'קפדני' יכול להיתפס כחיובי או כשלילי, וההקשר קובע (ייתכן גם שייחוס תכונה זו לאדם הופך אותה לשלילית):

(1) משמעות חיובית בשכנות למילים חיוביות (שמירה על זכויות).

(2) משמעות שלילית בשכנות למילים שליליות: 'מחמירה', 'עונשים כבדים'.

5. בהקשרן בטקסט יש הבדל בקונוטציה בין המילים (הנרדפות) **מלחמה** (שו' 5) ו**מאבק** (שו' 52).
- קבעו מה הקונוטציה של כל אחת מהן והוכיחו את קביעתכם מן ההקשר.

6. בתקופה הראשונה המתוארת במאמר (פסקה ג) נתפס הילד כ"רכוש בלעדי של הוריו".
- בתקופה מאוחרת יותר המתוארת במאמר נתפס הילד באופן הפוך.
- הביאו ביטוי מנוגד אחד מתוך התיאור של התקופה המאוחרת (ציינו את מראה המקום).

תשובה: "אישיות בפני עצמה" (שו' 42).

תחביר

7. קטע ב מתאפיין בריבוי משפטים שמניים.
- א. העתיקו שני משפטים שמניים מן הקטע.
- ב. הסבירו מדוע רב השימוש במשפטים שמניים בקטע זה. היעזרו בתשובתכם לשאלה 6א (בשאלון).
8. במשפט שלפניכם סומנו שלושה צירופים.
- הקמת מוסד זה משקפת תפיסה ולפיה צריך להתייחס לילד על פי אמות מידה מיוחדות ולתת לו הגנה משפטית מיוחדת. (ש' 37-38)
- א. בתוך צירופים אלו סמנו את המילים היוצרות צירופי סמיכות.
- ב. ידעו את שלושת הצירופים בשלמותם (הוסיפו ה"א הידיעה).

מערכת הצורות

9. עוד דוגמאות לטבלה בשאלה 22 (בשאלון):

מילה מן המאמר	השורש	מה המילה שאינה מהשורש?
נוֹגְעִים (ש' 2)		מָגַע / גָּעַגוּעַ / נָגַע
מְקַיְפָה (4)		מִתְקַיְפָה / נִקְפָה (השנה) / הִקְפָה
הַתִּיר (24)		מִתֵּר / הִתֵּר / מִתֵּר
מְכָר (40)		מָכַר / הִתְמַכַּר / נִכְרִי
הִשָּׁג (50)		מָשַׁג / מְשִׁיג / מְשַׁשֵּׁג

10. השלימו את הטבלה:

שורש	בניין	זמן	גוף	צורה
קב"ל				מְקַבֵּל (ש' 25)
				הִתְקַבְּלוּ (ע"פ 31)
	הפעיל	הווה	רבות	
	קל	הווה	רבים	
	פיעל	עתיד	מדבר	

11. לפניכם זוגות של פעלים שווי שורש בתוך משפטים.
- א. ציינו את הבניין של כל פועל.
- ב. הסבירו את ההבדל בין הפעלים בכל זוג. היעזרו ב'משמעויות הבניינים' ובהקשר.
- (1) חוק שִׁקְבַע כי להורים יש זכות... (14)
זכות אשר נִקְבְּעָה בחוק. (23)
- (2) סעיף מיוחד הִתִּיר לילדים לקבץ נדבות. (25)
באותם הימים הִתֵּר לילדים לקבץ נדבות.
- (3) כדאי אולי לְהִזְכִּיר סעיף יוצא דופן... (22)
כדאי לְזַכֵּר את דבריו.

(4) חובת ההורים לְשַׁמֵּר על בריאותו של הילד (ע"פ 11)
חובה לְשַׁמֵּר את האתר ההיסטורי.

12. נתחו את התצורה של המילה תְּקַדִּים בכל אחד מן המשפטים:
(1) מדובר בתְּקַדִּים חשוב. (שוי' 25)
(2) תְּקַדִּים בבקשה את התור שלי.

13. לפניכם שמות מן המאמר:
קְבָצָנוֹת (23), יְשׁוֹת (42), אִישׁוֹת (42), בְּרִיאֹת (44), פְּרִטִיֹּת (49), סוּדִיֹּת (50).
מיינו את השמות לשתי קבוצות על פי תצורתם, והסבירו את ההבדל בין שתי הקבוצות.
הדגימו את ההבדל על ידי מילה אחת מכל קבוצה.

תשובה

קבוצה א: בְּרִיאֹת, יְשׁוֹת, קְבָצָנוֹת;
קבוצה ב: אִישׁוֹת, פְּרִטִיֹּת, סוּדִיֹּת.
בקבוצה א שמות שונים + סיומת וֹת.
בקבוצה ב שמות תואר בסיומת - י + וֹת. לדוגמה: אישי + וֹת.

14. תוספת לשאלה 25 (בשאלון):
לפניכם עוד שתי קבוצות של שמות מן המאמר.
מה המשותף מבחינת המשמעות לשמות אלו ולשמות בשורות 1-2 (בשאלה 25), ומה
מיוחד לכל קבוצה?
• הַתְּפִתְחוֹת (2), הַתְּעַלְלוֹת (5), הַתְּאַרְגְּנוֹת (49)
• דְּאָגָה (12), סְקִירָה (45), שְׁמִירָה (49).

ד ג ס 3

השפה של כולם

השאלון

קרא את המאמר שלפניך, והשב על השאלות שבעקבותיו.

השפה של כולם¹⁸

יורם מלצר

(מעובד על פי מאמר מאת י" מלצר, הארץ, גיליון ראש השנה, 10 בספטמבר 1999)

פסקה א	לפני כאלפיים שנה נסעה הלטינית, שפתם של בני רומא, בדרכים הסלולות של האימפריה הרומית, ונישאה בפייהם של החיילים והמתיישבים הרומיים שהגיעו במסגרת כיבושיהם לגבולות העולם התרבותי של אז. דומה כי העולם המערבי נדרש להמתין עד סוף המאה ה-20 כדי לחזות פעם נוספת בהתפשטותה של שפה לארבע כנפות תבל. במבט לאחור על המאה ה-20 אפשר לומר בביטחון שהשפה האנגלית קנתה לה מעמד של לטינית חדשה. תהליך נמשך זה הוא ללא ספק האירוע הבולט ביותר בתחום הלשון במאה ה-20.	5
פסקה ב	הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן, ואין היא מושלטת בכוח החרב או המחרשה. השפה הגלובלית החדשה, שפת העולם, נעה במהירות האור, נישאת על כנפיהם של אמצעי התקשורת החדשים - לווייני התקשורת ורשת האינטרנט - החובקים כמעט את כל הכדור. השפה האנגלית, שהייתה פעם שפתם של העמים הדוברים אנגלית ושל נתיני האימפריה הבריטית במחוזות קרובים ורחוקים, הפכה לשפה הקושרת את העולם כולו. כיום איננו יכולים להעלות בדעתנו שיח בין-לאומי בענייני מדע, מדינה או תרבות שאיננו מתנהל רובו ככולו באנגלית. יתרה מכך, כל דיון בבעיות כלל-עולמיות, החל באיכות הסביבה וכלה בתקשורת אלקטרונית, מניח שכל הצדדים שולטים באנגלית. מגעים בין מדינות, בין צבאות, בין אנשי עסקים ובין ארגונים מתנהלים על פי רוב באנגלית.	10 15
פסקה ג	קשה לזכור כי רק לפני מאה-מאתיים שנה הייתה השפה הצרפתית מועמדת "ודאית" לתואר השפה העולמית. צרפתית הייתה שפת הדיפלומטיה, שפת המעמדות הגבוהים ובתי המלוכה ממזרח אירופה ועד מערבה. אך בסיבים האופטיים הקושרים את העולם זורמות מילים והברות אנגליות, בעוד שהשפה הצרפתית נדחקה לחוג של הארצות דוברות הצרפתית וחשה מאוימת אף בביתה, בפריז. אין זה רק ניצחונה של רשת האינטרנט. היצוא המסיבי של התרבות האמריקנית - המוזיקה הקלה, מוצרי הצריכה, הפרסומות, תכניות הטלוויזיה והסרטים - שטף את העולם ולא השאיר סיכוי לשפות אחרות.	20 25
פסקה ד	אולם התפשטות השפה האנגלית מצמיחה כמה תופעות שאינן בהכרח חיוביות. האנגלית הכללית, זו המשמשת את "כל העולם", היא שפה מצומצמת למדי, שטוחה וחסרת פְּנים. מיליוני בני אדם המתקשרים באמצעות שיחות באינטרנט או בדואר האלקטרוני, מכוונים את עצמם בדרך כלל למטרה אחת בלבד: להיות מובנים לקוראי צג אחרים, והם מצדם ימהרו להקליד באנגלית המצומצמת שלהם, המובנת לאיטלקי או לאינדונזי שמולם. האנגלית ה"ציבורית" של האינטרנט נבנית משפת הפרסומות וסדרות הטלוויזיה, המספקת לה ביטויים ומשפטים שגורים ושחוקים.	30
פסקה ה	חייה של שפה זו שונים מאלו של כל שפה חיה אחרת, שכן היא צומחת בקרב אנשים שאינם דוברים אותה, ואולי יהיה זה נכון לומר שהיא איננה מדוברת כלל	35

¹⁸ הטקסט לקוח משאלון הבגרות "ידיעת הלשון והבעה" (011101), קיץ תש"ס, ופורסם באיגרת מידע מ"ח (חורף תשס"א). שאלות אחדות בפרק ההבנה וההבעה נלקחו מן השאלון המקורי - כלשון או בשינויים.

בפי אנשים בשר ודם. אין היא דומה ללטינית ששימשה את המשכילים בימי הביניים, ברנסנס או בראשית העת החדשה. בתקופות הללו משכילים דיברו ביניהם בלטינית שהם כתבו, ושפתם נועדה להביע רעיונות מורכבים. הדבר העיקרי המאפיין את "קהילת האינטרנט" כיום הוא שרוב חבריה "דוברים" שפה חדשה, שפה נקראת, מוקלדת, האנגלית האלקטרונית. 40 פס'ו

תהליך דומה לתהליך הכלל-עולמי הפוקד את האנגלית מתרחש גם בשפות אחרות. מיליונים של דוברי ספרדית, צרפתית, איטלקית, גרמנית ועוד שפות נחשפים דרך אמצעי התקשורת לגרסאות כלליות של לשונותיהם. כך, למשל, בעבר באיטליה לא יכול היה תושב נפולי להבין את שפתו של תושב מילנו, אבל כיום אין הבדל גדול באיטלקית המדוברת בפי תושבים מערים שונות. גם הספרדית של ספרד סופגת במהירות את שפתן של אופרות הסבון ממקסיקו ומארגנטינה. אט-אט אפשר לראות שרק הזקנים עדיין מדברים בשפה המקומית, ואילו הצעירים סופגים את התערובת הלשונית הכללית, המשווקת להם דרך הקולנוע, הטלוויזיה והמחשבים. עדיין מוקדם לקבוע אם תהליך זה יביא למחיקת הדיאלקטים* המקומיים של האזורים השונים. 45 פסקה ז

בשלב זה ברור למדי כי המאה ה-20 הקימה ומיסדה מנגנון להשמדת השפות ה"קטנות" והוא אורב להן מעבר למודם**, בעוד שהאנגלית ממתינה ל"סדק" האלקטרוני שייפער בתרבות המקומית, ואולי יאפשר לה לחדור למחוז נוסף דרך הגשרים האלקטרוניים המתרבים על פני כדור הארץ. 50

* דיאלקט - ניב, הלשון הנהוגה בפי תושבי אזור מסוים.
** מודם - מתקן לתקשורת בין מחשבים באמצעות קו טלפון רגיל.

I. הבנה והבעה [50 נקודות]

בפרק זה חובה לענות על כל השאלות.

1. השווה על פי המאמר (פסקות א-ב ופסקה ה) בין הלטינית כשפת העולם בעבר ובין האנגלית כשפת העולם היום, על פי שלושה היבטים: אופן ההתפשטות, קצב ההתפשטות, המשתמשים.
תוכל לענות באמצעות טבלה. [7 נק']
2. "...לפני מאה-מאתיים שנה הייתה השפה הצרפתית מועמדת 'ודאית' לתואר השפה העולמית" (שוי' 18-19).
מדוע איבדה השפה הצרפתית את מעמדה, על פי פסקה ג? [2 נק']
3. לדברי הכותב, "האנגלית הכללית, זו המשמשת את 'כל העולם' היא שפה מצומצמת למדי, שטוחה וחסרת פנים" (שוי' 27-28).
ציין סיבה אחת שגרמה לה להיות כזו, על פי פסקות ד-ה. [2 נק']
4. הכותב מתאר במאמר את התהליך הכלל-עולמי הפוקד את האנגלית. מהי עמדתו של הכותב כלפי תהליך זה? הבא שתי ראיות מן המאמר לביסוס דבריך.
[3 נק']
5. מה התהליך המשותף העובר על השפות איטלקית וספרדית, על פי פסקה ו? [3 נק']

6. א. ציין למה מתייחס כל אחד מן האזכורים המודגשים [3 נק']:

- תהליך נמשך זה (שוי' 6)

- המספקת לה (32)

- והוא אורב להן (51).

ב. ציין מה התפקיד המשותף של המירכאות במילים האלה [2 נק']:

- מועמדת "ודאית" (19) - "סדק" אלקטרוני (51)

- האנגלית ה"ציבורית" (31) - השפות ה"קטנות" (51)

7. אחרי המילים "דיאלקטים" (שוי' 48) ו"מודם" (שוי' 51) באות כוכביות.

מה תפקיד הכוכביות? [נק' אחת]

8. נוסף על האנגלית נזכרות במאמר שפות אחרות המפורטות בטור א.

בטור ב - ארבעה היגדים המציינים את היחס בין האנגלית לבין שפה אחרת.

מצא לכל שפה את ההיגד המתאים (שים לב: היגד אחד אינו מתאים לשום שפה). [3 נק']

טור א	טור ב
- לטינית	(1) התהליך הפנימי בשפה דומה לתהליך שמתרחש בין האנגלית ללשונות האחרות בעולם.
- צרפתית	(2) השפה הייתה צפויה להיות השפה העולמית, אך הציפייה לא התממשה, והאנגלית הפכה לשפה העולמית.
- איטלקית וספרדית	(3) השפה נמחקה ואבדה מן העולם בגלל השתלטותה של האנגלית.
	(4) השפה הייתה בעבר השפה העולמית, אך השימוש בה היה שונה מן השימוש באנגלית כשפה העולמית.

9. אפשר לחלק את המאמר לשני חלקים:

החלק הראשון - **התפשטות האנגלית במאה ה-20**;

החלק השני - **התופעות הכרוכות בהתפשטות האנגלית ולשונות אחרות.**

א. מה הם שני החלקים (ציין שורות או פסקות)? [2 נק']

ב. מה היחס הלוגי בין החלקים? (היעזר במילת קישור מן המאמר). [2 נק']

10. סכם את המאמר בהיקף של כ-10 שורות. [8 נק']

היעזר בתשובתיך על השאלות הקודמות.

11. בחר אחת מן האפשרויות **א** או **ב**, וכתוב מאמר קצר בהיקף של 15-20 שורות. [12 נק']

א. "היצוא המסיבי של התרבות האמריקנית - המוזיקה הקלה, מוצרי הצריכה,

הפרסומות, תכניות הטלוויזיה והסרטים - שטף את העולם..." (שוי' 23-25)

תאר את התופעה כפי שהיא מוכרת לך - בתחום אחד או בכמה תחומים, והבע

את דעתך על התופעה.

ב. "חבר לאינטרנט"

פרט את היתרונות ואת החסרונות של קשר בין חברים באמצעות רשת

האינטרנט והדואר האלקטרוני. תוכל גם להביע את דעתך בעניין.

II. אוצר המילים והמשמעים¹⁹ [20 נקודות] **ושם המספר** [5 נקודות]
 בפרק זה חובה לענות על כל השאלות.

12. במאמר נזכר הצירוף **רשת האינטרנט** (שורה 10).
 לפניך הערך **רְשֵׁת** בשני מילונים: מילון אבן-שושן, מהדורת תשכ"ט-תש"ל; מילון רב-מילים, תשנ"ז.
 עיין בהגדרות והשב על שאלות א ו-ב.

רב-מילים
רשת רְשֵׁת שם נ'
 1. מקלעת של חוטים, חבלים או סיבים המשמשת לדיג ולציד או מיועדת לעצור מעבר או נפילה של דבר מה. *הדייגים זרקו רשתות למים • כיסינו את החלון ברשת נגד יתושים • באמצע מגרש הטניס מתוחה רשת, המחלקת אותו לשניים.* 2. הצד האחורי של כל אחד משני השערים במגרש כדורגל. *הכדור פגע בקורה ונכנס לתוך הרשת.* 3. קיצור מקובל של 'רשת שידור'. *ברדיו יש כמה רשתות המשדרות עשרים וארבע שעות ביממה.* 4. מערכת של מחשבים המקושרים זה לזה בכבלי תקשורת ומצוידים בתוכנה מתאימה המאפשרת להם להתקשר זה עם זה ולנצל משאבים משותפים כמו מאגרי מידע, מדפסות וכד'. *תוך שנים מעטות נהיה כולנו מחוברים לרשת עולמית אחת באמצעות המחשב האישי של כל אחד ואחד.* 5. מערכת של דברים או של מוסדות הקשורים כולם אלו באלו. *עקב עיצומים יחולו שיבושים ברשת החשמל בארץ.* 6. טיפוגרפיה ודפוס זכוכית שטבוע בה מבנה של קווי שתי וערב והמשמשת לשנתוק תמונות בעלות גוני ביניים. [רשתות; רשתות-; ר.ש.ת.]

אבן-שושן
רְשֵׁת נ' [מן **ירש**; אוגרייתית: רחת] 1, מְלַפֶּדֶת עֲשׂוּיָה מְקַלְעַת חוֹטִים או חֲבָלִים לְצִיד חַיֹּת, עוֹפוֹת או דְּגָיִם: "כִּי-חֲנַם מִזְרָה הַרְשֵׁת בְּעֵינֵי כָל-פֶּעַל כְּנֶף" (משלי א, יז). "וּפְרִשְׁתִּי אֶת-רְשֵׁתִי עָלָיו וְנִתְפַּשׂ בַּמְצוּדָתִי" (יחזקאל יב, ג). "תוֹצִיאֲנִי מִרְשֵׁת זוֹ טָמְנוּ לִי" (תהלים לא, ה). "אָמְרוּ לוֹ (הַדְּגָיִם): (אָנוּ בּוֹרְחִים) מִפְּנֵי רְשֵׁתוֹת שְׂמֵבִיאִין עָלֵינוּ בְּנֵי-אָדָם" (ברכות סא:). 2, מַעֲשֶׂה מְקַלְעַת, שְׂבָכָה: "וְעֲשִׂיתָ לוֹ מִכָּבֶד מַעֲשֶׂה רְשֵׁת נְחֹשֶׁת" (שמות כז, ד). רְשֵׁת לַחֲלוּץ. 3 ° [בהשאלה] כְּנוּי לְמַעְרַכַּת שֶׁל דְּבָרִים הַעֲרוּכִים בְּקוּיִם מְסֻתְעָפִים, בְּדוּמָה לַחוֹטִים וְלִקְשָׁרִים שֶׁבְּרִשָׁת: רְשֵׁת מְסֻלוֹת-הַבְּרָזֶל בַּמְדִּינָה. רְשֵׁת-הַחֲשָׁמַל. רְשֵׁת-הַכְּבִישִׁים. רְשֵׁת הַטֵּלֶפּוֹנִים בְּעִיר. רְשֵׁת-הַמַּעֲלוֹת (קוֹי-אֶרֶץ וְקוֹי-רֶחֶב) עַל הַגְּלוֹבוּס. 4 °, כָּלֵל הַמוֹסְדוֹת, הַסְּנִיפִים וְכדוּמָה הַנִּמְצָאִים בְּאֶזֶר מְסִים וְהַקְּשׁוּרִים זֶה בְּזֶה בְּהִנְהִלָּה מְרֻפְזִית אֶחָת או בְּתַכְנִית אֶרְגוֹנִית כְּלִילִית: רְשֵׁת בְּתֵי-הַסֵּפֶר בַּמְדִּינָה. רְשֵׁת הַסְּנִיפִים שֶׁל הַבֶּנֶק הַלְאָמִי. 5 ° [ברדיו, בטלוויזיה] מַעְרַכַּת שֶׁל תַּחֲנוּת-שְׂדוּר הַנִּמְצָאוֹת בַּמְקוֹמוֹת שׁוֹנִים וְהַמְתַּכְּרוֹת בְּקֶשֶׁר טֵלֶפּוֹנִי או בְּקֶשֶׁר אַחֵר, בְּאֶפֶן שֶׁנִּתֵּן לְשִׁדֵּר תַּכְנִית מְכֻל אֶחָת מִהֵן (Network): רְשֵׁת א' ו רְשֵׁת ב' בְּ"שְׂדוּרֵי-יִשְׂרָאֵל". 6 ° [במגרש-כדורגל] כְּנוּי לְכָל אֶחָד מִן הַשְּׂעָרִים בְּשְׁנֵי קְצוֹת הַמְּגֵרֶשׁ הַחֲסוּמִים מְאַחֲזֵרֵיהֶם בְּרִשָׁת כְּדֵי לְעַצֵּר אֶת הַכְּדוּר הַנִּקְלַע לְתוֹךְ הַשְּׂעַר. - [רְשֵׁת-, רְשֵׁתוֹ; רְשֵׁתוֹת, רְשֵׁתוֹת-]

- א. רק במילון אחד מן השניים יש הגדרה מתאימה לשימוש במילה **רשת** במאמר. - מהו המילון ומהי ההגדרה?
 - מה הסיבה שאין הגדרה מתאימה במילון האחר? [3 נק']
 ב. ציין שלושה הבדלים בין המילונים מבחינת פרטי המידע הכלולים בערך המילוני. היעזר ברשימה זו: גיזרון (אטימולוגיה); פרטים דקדוקיים (חלק דיבור, נטייה וכיו"ב); תקופת הלשון; תחומי חיים. [3 נק']

¹⁹ ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 1-4.

13. במאמר יש שימוש בשדות סמנטיים אחדים ובהם: **תחבורה** (פסקות א-ב); **תחרות** (פסקה ג); **מלחמה** (פסקה ז).
 א. הבא שתי דוגמאות לכל אחד מן השדות. [3 נק']
 ב. מה אפשר ללמוד מן השימוש בשדה "מלחמה" (בפסקה ז) על עמדתו של הכותב?²⁰ [2 נק']
14. המר את הניבים המודגשים במשפטים שלפניך במילים אחרות המתאימות להקשר [2 נק']:
 - ...העולם המערבי נדרש להמתין עד סוף המאה ה-20 כדי לחזות פעם נוספת בהתפשטותה של שפה **לארבע כנפות תבל** (שוי' 4-5).
 - היא [השפה האנגלית] איננה מדוברת כלל בפי אנשים **בשר ודם** (שוי' 34-35).
15. כתוב הפכים ל**שלושה** מארבעת המילים והצירופים המודגשים [3 נק']:
 - שפה (א) **מצומצמת** למדיי, (ב) **שטוחה** ו(ג) **חסרת פנים** (שוי' 27);
 - ביטויים (ד) **שגורים ושחוקים** (שוי' 32).
16. בחר **אחת** מן שתי השאלות **א** או **ב** [4 נק']:
 א. "שפה **חדשה**" (שוי' 38); "אמצעי התקשורת ה**חדשים**" (שוי' 10) הסבר את ההבדל בין 'חדש' ובין 'חדשי'.
 תוכל להיעזר גם בצמד הזה: 'מקרר חדש' לעומת 'מקרר חדשי'.
 ב. לפניך שני ביטויים מן המאמר: **רובו ככולו** (14); **החל ב... וכלה ב...** (15) שבץ כל אחד מהם במשפט משלך.

שם המספר ונטיית מילות היחס

17. א. כתוב את שמות המספר המודגשים במילים [4 נק']:
 - המאמר פורסם ב-10 בספטמבר 1999.
 - נראה שגם במאה ה-21 האנגלית תהיה השפה השלטת.
 - במילון זה יש 35,000 מילים.
 - בתמרון ישתתפו 3 צבאות של מדינות האזור.
- ב. בחר באפשרות הנכונה [נק' אחת]:
 - מֵאֲתָיִם שקלים לרכישת מילון זו הוצאה גדולה בשבילם.
 - מֵאֲתָיִם שקלים לרכישת מילון זו הוצאה גדולה בשבילם.
 - מֵאֲתָיִם שקלים לרכישת מילון זו הוצאה גדולה בשבילם.
 - מֵאֲתָיִם שקלים לרכישת מילון זו הוצאה גדולה בשבילם.

²⁰ ראו שאלה מקבילה בשאלון המקורי.

III. תחביר / מערכת הצורות [25 נקודות]

בחלק זה בחר חמש שאלות - מתחום התחביר או מתחום מערכת הצורות או משני התחומים. לכל שאלה - 5 נקודות.
כל המילים והמובאות - ממאמר א אלא אם כן צוין אחרת.

תחביר²¹

18. ציין את סוגו של כל אחד מן המשפטים 1-5: פשוט, מורכב, איחוי.

במשפט מורכב - תחם את הפסוקית; במשפט איחוי - תחם את האיברים.

- (1) במהלך המאה ה-20 קנתה לה השפה האנגלית מעמד של שפה עולמית.
- (2) האנגלית, ששימשה פעם רק עמים אחדים, קושרת היום את העולם כולו.
- (3) בעבר נחשבה הצרפתית לשפה העולמית, ואולם היום היא נדחקה לחוג של הארצות דוברות הצרפתית.
- (4) התפשטות השפה האנגלית מצמיחה כמה תופעות לא חיוביות.
- (5) האנגלית צומחת בקרב אנשים שאינם דוברים אותה.

19. א. לפניך שני משפטים - המשפט הפותח את פסקה א, והמשפט הפותח את פסקה ב:

- לפני כאלפיים שנה נסעה הלטינית בדרכים הסלולות של האימפריה הרומית. (ש' 1)

- הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן. (ש' 8)

(1) העתק את שני המשפטים וסמן בהם את הנושא, את הנשוא ואת משלימי הפועל.

(2) באיזה חלק תחבירי פותחים שני המשפטים?

(3) הסבר - לפי ההקשר במאמר - מה משרתת פתיחת משפטים אלו בחלק תחבירי זה. תן דעתך גם ליחס התוכני והרטורי בין שני המשפטים.

ב. לפניך משפט מורכב. העתק אותו וסמן בחלק העיקרי את הנושא, את הנושא ולוואיו ואת גרעין הנושא; סמן את הפסוקית וציין את תפקידה התחבירי - משלים פועל או לוואי.

כל דיון בבעיות כלל-עולמיות מניח שכל הצדדים שולטים באנגלית. (ש' 15)

20. א. בארבעת המשפטים שלפניך מופיע צירוף היחס באנגלית, אך רק באחד מהם הוא לוואי.

- מהו המשפט שבו צירוף היחס "באנגלית" הוא לוואי?

- מה התפקיד התחבירי של "באנגלית" בשאר המשפטים?

(1) הדיונים בין מדינות מתנהלים על פי רוב באנגלית.

(2) מיליוני בני אדם מקלידים באנגלית המצומצמת שלהם.

(3) יום מקבלים מיליוני גולשים דואר אלקטרוני באנגלית.

(4) דוברי שפות שונות מתקשרים ביניהם רק באנגלית.

ב. ציין את התפקיד התחבירי של המילה שפה בכל אחד משלושת המשפטים שלפניך:

²¹ ר' עוד להלן שאלות נוספות, מס' 5-8.

- (1) האנגלית של האינטרנט נבנית משפת הפרסומות וסדרות הטלוויזיה. (שוי' 31-32)
- (2) משכילים דיברו ביניהם בלטינית שהם כתבו, ושפתם נועדה להביע רעיונות מורכבים. (שוי' 36-37)
- (3) מיליונים של דוברי שפות שונות נחשפים דרך אמצעי התקשורת לגרסאות הכלליות של לשונותיהם. (שוי' 41-42)

21. א. הסבר (במילים שלך) את ההבדל מבחינת המשמעות בין המשפטים (1) ו(2) הנובע משינוי מקומה של המילה 'רק'.
- (1) רק הזקנים מדברים בשפה המקומית. (שורה 45-46)
- (2) הזקנים מדברים רק בשפה המקומית.
- ב. לפניך מכתב שנשלח בדואר אלקטרוני. המר את המכתב לדיבור עקיף; שלב בהמרה את שני השמות הפרטיים.

שלוש אפרת,
אהיה מחר בתל-אביב. נוכל להיפגש?
להתראות
יואב

22. א. הסבר את ההבדל בין שני הצירופים שלהלן. בהסברך תוכל להשתמש במונחים 'נסמך', 'סומך', 'שם תואר', 'התאם'.
- (1) אמצעי התקשורת האלקטרוניים; (2) אמצעי התקשורת האלקטרונית.
- ב. במאמר מופיעים שני צירופים שווים במשמעם ושונים במבנם: שפת העולם (9); השפה העולמית (19). במה שונים הצירופים זה מזה מבחינת המבנה?
- ג. כתוב לכל אחד מארבעת הצירופים שלהלן צירוף מקביל במבנה אחר - דוגמת צמד הצירופים בשאלה ב:
- העולם התרבותי (3), ענייני מדע (14), שפת הדיפלומטיה (19), התרבות המקומית (53).

מערכת הצורות²²

23. א. ציין את השורש של השם מְלוּכָה (שוי' 20). כתוב שני פעלים מאותו השורש בשני בנינים שונים. כתוב שם אחר מאותו השורש.
- ב. ציין את השורש של השם נָתִין (שוי' 12). כתוב שם אחר מאותו השורש.
- ג. ציין את השורש של הפועל הִגִּיעוּ (שוי' 2). כתוב פועל בבניין אחר מאותו השורש. כתוב שם מאותו השורש.
24. א. בטבלה שלפניך בטור א - פעלים, בטור ב - שמות פעולה השייכים לאותו הבניין. השלם את הטבלה.

²² ראו עוד להלן שאלות נוספות, מס' 9-10.

א. הפועל	ב. שם הפעולה	ג. הבניין
נְמַשֵּׁד (6)		
	אַרְגוֹן (17)	
שָׁטַף (24)		
	הִבְדִּיל (43)	

ב. הפועל **כָּבַשׁ** ושם הפעולה **כְּבוּשׁ** (שוי 3) אינם שייכים לאותו הבניין. לאיזה בניין שייך הפועל ולאיזה בניין שייך שם הפעולה?

25. א. **דְּבַר, הִדְבְּרוּת**

(1) לאיזה בניין שייך כל אחד משמות הפעולה הללו?
 (2) הסבר את ההבדל במשמעות בין שני שמות הפעולה הללו. היעזר ב'משמעויות הבניינים'.

ב. לפניך טבלה שבטור הראשון שבה פעלים במשמעות סבילה. השלם את הטבלה לפי הדוגמה.²³

פועל פעיל				הפועל בקטע	
הפועל	גוף	זמן	בניין פעיל מקביל	הבניין	הפועל
דָּרַג	מדברים	עבר	קָדַח	נִפְעַל	דוּגְמָה: נִדְרָשׁ
	נסתרת	עבר			נִשְׁאַה
	מדבר	עבר			מִשְׁלָטָה (8)
	נסתרים	עתיד			מֵאֲיָמָה (22)

26. לפניך רשימת שמות (מן המאמר ושלא מן המאמר):
כְּבוּשׁ (3), מִבְּט (5), בְּטָחוֹן (5), כְּבִישׁ (8), אֵיכוֹת (15), מִגָּע (16), נִצָּחוֹן (23), פְּרִסְמָה (32), מִנְגְּנוֹן (50), קוֹלְנוֹעַ (48), הַצְטַמְצָמוֹת, שְׁטָפוֹן.

מצא ברשימת השמות -

- שלושה שמות שווי משקל;
- שני שמות מגזרת פ"נ;
- שני שמות שווי שורש;
- שני שמות ששורשם מרובע.
- שם אחד שנוצר מבסיס + צורן סופי.
- שם אחד שנוצר משני בסיסים.

27. א. (1) כלל-עולמי (שורה 15, 40)

(2) "צר עולמי כעולם נמלה" (רחל)

מה תפקיד הסיומת -י בכל אחת מן המובאות (1) ו(2).²⁴

ב. קבע מה הצורה הנכונה בכל סעיף ונמק את קביעתך.
 (1) מוקדם לְקַבֵּעַ / לְקַבֵּעַ (48)

²³ ניסוח אחר לשאלה: בטור ב ציין את הבניין של הפועל; בטור ג ציין את הבניין הפעיל המקביל; בטור ו כתוב צורת פועל חדשה לפי הנתונים בטורים ג-ה (מאותו השורש של הפועל בטור א).

²⁴ על 'עולמי' ראו עוד להלן שאלות נוספות, שאלה מס' 2.

(2) לא הַשְּׁאִיר / הַשְּׁאִיר סיכוי (25)
(3) מיליוני בני אדם מְכַוְּנִים / מְכַוְּנִים את עצמם... (29)

הבנה והבעה

1. אופן ההתפשטות : הלטינית - על ידי חיילים ומתיישבים ; האנגלית - על ידי אמצעי התקשורת : לווייני התקשורת והאינטרנט. קצב ההתפשטות : הלטינית - אטי יחסית ; האנגלית - מהיר מאוד. המשתמשים : הלטינית - אנשי העולם התרבותי של אז ; האנגלית - האנשים המחוברים לאינטרנט.
2. הצרפתית איבדה את מעמדה בשל התפשטותה של התרבות האמריקנית (כגון תכניות הטלוויזיה והסרטים) והשתלטותה על העולם.
3. סיבות לכך שהאנגלית הכללית היא שפה מצומצמת, שטוחה וחסרת פנים :
 - האנגלית משמשת רק למטרת תקשורת (ואינה משמשת להביע רעיונות עמוקים ומורכבים).
 - האנגלית משמשת אנשים שהאנגלית אינה שפת אמם, וידיעת האנגלית שלהם מצומצמת.
 - האנגלית נבנית משפת הפרסומות וסדרות הטלוויזיה (ולא מידיעת ספרות אנגלית למשל).
הערה להוראה : סיבה מנוסחת היטב תציין בדרך כלל גם את ההיבט ההפוך, היינו את מה שיש באנגלית הרגילה. ר' עוד שאלה 15 העוסקת בהפכים לשמות התואר "מצומצמת, שטוחה וחסרת פנים". מומלץ לקשור בין שתי השאלות האלה בדיון בכיתה.
4. הכותב מבקר את התהליך / רואה בו תהליך בעייתי. ראיות :
 - הכותב אומר במפורש שהתפשטות האנגלית מצמיחה "תופעות שאינן בהכרח חיוביות"
 - השפה שנוצרת היא לדבריו "מצומצמת, שטוחה וחסרת פנים" (שמות תואר שליליים).
 - בסוף המאמר הכותב מדבר במילים קשות על "השמדת השפות הקטנות".
הערה להוראה : השווה שאלה 13 ב.
5. נעלמים הדיאלקטים שהתקיימו במקומות שונים באיטליה ובספרד, ועם הזמן כל הדוברים משתמשים באיטלקית או בספרדית המשמשות בקולנוע, בטלוויזיה ובמחשבים.
6. א. - תהליך נמשך זה - התפשטותה של האנגלית.
 - המספקת לה - לאנגלית הציבורית של האינטרנט.
 - והוא אורב להן - לשפות הקטנות.
 ב. התפקיד המשותף של המירכאות - שימוש במילים שלא במשמען הרגיל. פירוט :
 - מועמדת "ודאית" - נראה שהכוונה שהודאות אינה מוחלטת.
 - האנגלית ה"ציבורית" - השימוש בשם התואר 'ציבורי' אינו מקובל לתיאור שפה.
 - השפות ה"קטנות" - נראה שהכוונה ליקטנות' באופן יחסי.
 - "סדק" אלקטרוני - המילה 'סדק' משמשת כאן שימוש מטפורי.

²⁵ ראו גם איגרת מידע מ"ח, עמ' 123-124.

7. תפקיד הכוכביות אחרי המילים "דיאלקטים" ו"מודם" - הפניה להערת שוליים.

הערה להוראה :

שאלה זו בודקת מיומנות בסיסית בקריאה: פיענוח קוד מקובל בכתיבה בכלל ובטקסט עיוני בפרט.

8. **לטינית** - משפט (4); **צרפתית** - משפט (2); **איטלקית וספרדית** - משפט (1).

9. א. חלוקת המאמר: החלק הראשון - פסקות א-ג; החלק השני - פסקות ד-ז.
ב. היחס הלוגי - **הסתייגות**; מילת הקישור "אולם" פותחת את החלק השני, ובו הכותב מציין היבטים שליליים של התופעה המתוארת בחלק הראשון (התפשטות האנגלית).

10. סיכום המאמר - הערות להוראה:

א. מרבית שאלות ההבנה יכולות לסייע לסיכום, ובעיקר שאלה 9.
ב. חשוב לדון בכיתה באיזו מידה יש לכלול בסיכום את הלשונות האחרות הנזכרות במאמר.
הלטינית: השאלה היא מה תפקידה במאמר: האם ההשוואה ללטינית יש לה תפקיד רטורי או תפקיד מהותי?
הצרפתית: השאלה היא אם אזכורה מהותי לתיאור התפשטות האנגלית, או אפשר לוותר עליו בסיכום.
אפשר לומר שגם אם יסבור הסובר שיש להזכיר את הלטינית ואת הצרפתית בסיכום, המקום שלהן צריך להיות מצומצם ביותר.
האיטלקית והספרדית: נראה שהכותב דן בשפות אלו כדי להרחיב את היריעה של תיאור ההשתלטות של שפות כלליות על שפות מקומיות, ולכן חשוב להזכיר אותן (בהכללה או בציון מפורש) גם בסיכום המאמר.

אוצר המילים והמשמעים

12. א. מילון אבן-שושן המצוטט יצא לאור לפני שבאו לעולם רשתות המחשבים ורשת האינטרנט.

ב. הבדלים בין המילונים:

התחומים	אבן-שושן	רב-מילים
גיזרון	מצוין השורש המקורי ומובאת מקבילה מאוגריתית	אין
חלק דיבור		חלק דיבור (שם) ²⁶
נטייה	צורת הנסמך, נטיית צורת היחיד (+כינוי גוף), נוסף על צורת הרבים בנפרד ובנסמך.	רק: צורת רבים בנפרד ובנסמך.
תקופת הלשון	יש סימון של תקופת הלשון: ²⁷ משמעויות 3-6 עברית חדשה (°).	אין
תחומי חיים	במשמעויות 5 ו-6 צוין תחום החיים (ברדיו, בטלוויזיה; במגרש הכדורגל)	במשמעויות 6 צוין תחום החיים (טיפוגרפיה ודפוס).

²⁶ במילון אבן-שושן כאשר אין ציון של חלק הדיבור מדובר בשם עצם.

²⁷ תקופת המקרא אינה מסומנת.

הערה: יש הבדלים נוספים בין המילונים שאינם באים לידי ביטוי בדוגמאות אלו.

13. א. דוגמאות לשדות הסמנטיים:
תחבורה (פסקות א-ב) - נסעה... בדרכים הסלולות (1), אין השפה נעה בכבישי אבן (8).

תחרות (פסקה ג) - מועמדת ודאית לתואר (19), ניצחונה (23).
מלחמה (פסקה ז) - מנגנון להשמדת השפות (50), אורב (51), לחדור ל (52).
ב. השימוש בשדה ה"מלחמה" מלמד שהכותב רואה בשלילה את השתלטותה של האנגלית / מתנגד למחיקתן של השפות הקטנות.

הערות להוראה

המשותף לשלושת השדות הסמנטיים שנזכרו שאינם ממין הנושא. ראו על תפקידם הרטורי של שדות סמנטיים באיגרת המידע נ, עמ' 35. אפשר להצביע על שדה סמנטי נוסף - **המים** - בפסקה ג.
שאלה ב בודקת את ההשתמעות הרטורית של השימוש בשדה הסמנטי, ולכן היא משותפת לתחום ההבנה וההבעה.

14. המרת הניבים:
"התפשטותה... **לארבע כנפות תבל**" - התפשטותה בכל העולם / על פני כדור הארץ.
"בפי אנשים **בשר ודם**" - בפי אנשים ממשיים / בפי אנשים ממש / בפי אנשים אמתיים.

15. הפכים:
- מצומצמת - רחבה.
- שטוחה - מורכבת / עמוקה.
- חסרת פנים - בעלת אופי / בעלת תכונות / שיש לה אפיונים ייחודיים.
- שגורים ושחוקים - מקוריים / חד-פעמיים / רעננים.

16. א. דבר **חדש** הוא דבר שזה עתה יצא לאוויר העולם, שעדיין לא השתמשו בו, אבל לא בהכרח דבר השונה מדבר דומה קיים; כך למשל מקרר חדש הוא מקרר שנקנה זה עתה בחנות, שלא השתמשו בו. לעומת זאת דבר **חדיש** הוא דבר משופר ומשוכלל לעומת הדבר המקביל הקיים (או שהוא דבר שכלל לא היה קיים קודם, לרוב המצאה או מוצר צריכה); למשל מקרר חדיש הוא מקרר שיש בו שכלולים לעומת מקררים שיוצרו עד כה.

הערה להוראה: מעניין לתת את הדעת להפכים חדש ≠ ישן; חדיש ≠ מיושן.

תחביר

18. סיווג ותחימה:
(1) במהלך המאה ה-20 קנתה לה השפה האנגלית מעמד של שפה עולמית. – *61ea*

(2) האנגלית, ששימשה פעם רק עמים אחדים, קושרת היום את העולם כולו. –
א/רכב

א'קר ב

א'קר א

(3) בעבר נחשבה הצרפתית לשפה העולמית, ואולם היום היא נדחקת לחוג של הארצות דוברות הצרפתית. – איחוי

(4) התפשטות השפה האנגלית מצמיחה כמה תופעות לא חיוביות. – סיעה

פסוקית

(5) היא צומחת בקרב אנשים שאינם דוברים אותה. – מורכב

19. א. (1) ניתוח המשפטים :

$$\frac{\text{לפני כאלפיים שנה נסעה הלטינית בדרכים הסלולות של האימפריה הרומית.}}{\text{לפני כאלפיים שנה נסעה הלטינית בדרכים הסלולות של האימפריה הרומית.}}$$

$$\frac{\text{הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן.}}{\text{הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן.}}$$

(2) שני המשפטים פותחים במשלימי פועל.

(3) פתיחת המשפטים במשלימי הפועל "לפני כאלפיים שנה", "הפעם" יוצרת הדגשה שלהם. שני המשפטים מקיימים ביניהם יחס של ניגוד, ונקודת המוצא לניגוד היא הזמן המצוין במשלימי הפועל הפותחים את המשפטים: העבר הרחוק וההווה.

ב.
$$\frac{\text{כל דיון בבעיות כלל-עולמיות מניח שכל הצדדים שולטים באנגלית.}}{\text{כל דיון בבעיות כלל-עולמיות מניח שכל הצדדים שולטים באנגלית.}}$$

20. א. - באנגלית = לוואי במשפט 4.

- בשאר המשפטים באנגלית = משלים פועל.

ב. התפקיד התחבירי של שפה בכל אחד משלושת המשפטים :

(1) האנגלית של האינטרנט נבנית משפת הפרסומות... - משלים פועל.

(2) ...ושפתם נועדה להביע רעיונות מורכבים. - נושא.

(3) מיליונים של דוברי שפות שונות נחשפים... - לוואי.

21. א. המילה 'רק' מייחדת את החלק שבא אחריה :

(1) רק הזקנים מדברים בשפה המקומית.

(2) הזקנים מדברים רק בשפה המקומית.

משפט (1) מייחד את 'הזקנים': הם מדברים בשפה המקומית ולא אחרים.

משפט (2) מייחד את 'השפה': הזקנים מדברים בשפה המקומית ולא בשפה אחרת.

ב. דוגמאות להמרת המכתב לדיבור עקיף :

- יואב כתב לאפרת שהוא יהיה לאחזרת היום בתל-אביב, ועל אס יוכלו להיפגש.

- יואב כתב לאפרת מכתב אלקטרוני ובו הודיע לה שהוא יהיה בתל-אביב לאחזרת היום, ועל אס יוכלו להיפגש.

- יואב הודיע לאפרת על פואו לתל-אביב אחר והזיץ שייפגש.

22. א. בצירוף "אמצעי התקשורת האלקטרוניים" שם התואר 'אלקטרוניים' מתייחס לנסמך 'אמצעים'.

בצירוף "אמצעי התקשורת האלקטרונית" שם התואר 'אלקטרונית' מתייחס לסומך 'תקשורת'.

ב. שפת העולם - צירוף סמיכות; השפה העולמית - צירוף של שם ותוארו.

ג. העולם התרבותי - *צולט התרבות*; ענייני מדע - *צניינט מדציט*; שפת הדיפלומטיה - *השפה הדיפלומטית*; התרבות המקומית - *תרבות המקומ*.

הערה להוראה: השאלה כפי שהיא מנוסחת דורשת המרה מבנית (מסמיכות לצירוף של שם ותוארו וההפך), ואולם בהוראה יש מקום לדון בהיבט המשמעות, ולבדוק אם הצירופים במבנה השונה שווים או שונים במשמעם. ר' עוד שאלות נוספות, מס' 6.

מערכת הצורות

23. א. מְלוּכָה - השורש מל"ך.

פעלים: מְלַךְ / נמלך / המליך.

שם אחר מאותו השורש: ממלכה / מלכות / מלך / מלכה / המלכה.

ב. נְתִין - השורש נת"ן.

שם נוסף: נתינה / מתן / מתנה.

ג. הִגְיעוּ - השורש נג"ע.

פועל בבניין אחר: נגע.

שם: מגע / נגיעה / הגעה / ניגוע.

24. א.

הפועל	שם הפעולה	הבניין
נְמַשֵּׁךְ	הִמְלִיכָה	נִמְלֵךְ
אָרַסְן	אָרְסוֹן	סוֹרֵס
שָׁטַף	שִׁטְפָה	קָף
הִבְדִּיל	הִבְדִּיל	הִסְצִיל

ב. כָּבַשׁ - בניין קל; כָּבוּשׁ - בניין פיעל.

הערה להוראה: זו דוגמה לתופעה של אי-התאמה בין הפועל ובין שם הפעולה, שכדאי להזכירה ולעמוד עליה.

25. א. דָּבַר - בניין פיעל; מציין את הפעולה הרגילה.

הַדְּבָרוֹת - בניין נפעל; מציין פעולה חדדית (נדברו זה עם זה).

ב.

הפועל	הבניין	הבניין הפעיל	זמן	גוף	הפועל
נְשָׂאָה	נִסְעָה	קָף	עבר	נסתרת	יִקְהֵי
מְשַׁלֵּטֵת	הוֹסְעָה	הִסְצִיל	עבר	מדבר	הִסְצִיל
מְאַיֶּמֶת	סוֹרֵס	סוֹרֵס	עתיד	נסתרים	יִסְרְאוּ

26. א. שלושה שמות שווי משקל: ביטחון, ניצחון, שיטפון ;
ב. שני שמות מגזרת פ"נ: מבט, מגע.
ג. שני שמות שווי שורש: כיבוש, כביש.
ד. שני שמות ששורשם מרובע: פרסומת, הצטמצמות.
ה. שם שנוצר מבסיס + צורן סופי: איכות.
ו. שם שנוצר משני בסיסים: קולנוע.

27. א. "כלל-עולמי" - הסיומת משמשת צורן גזירה לציון שם תואר.
"צר עולמי כעולם נמלה" - הסיומת משמשת צורן נטייה (כינוי שייכות למדבר).

ב. (1) לקבע.

הנימוק : דגש קל בשם הפועל של בניין קל (אחרי שווא נח).

(2) השאיר.

הנימוק : בניין הפעיל, חיריק בה"א.

(3) מְכַוְּנִים.

הנימוק : אין דגש קל אחרי שווא נע (או : אחרי שווא בראש מילה).

שאלות נוספות (לדגם 3)

אוצר המילים והמשמעים

1. לפניכם מובאות מן המאמר ובהן המילה **עולם** וכן המשמעויות העיקריות של הערך **עולם** במילונים:

מובאות מן המאמר:

- (א) הגיעו... לגבולות **העולם** התרבותי של אז (שורה 3)
- (ב) **העולם** המערבי נדרש להמתין עד סוף המאה ה-20... (שורה 3)
- (ג) השפה הגלובלית החדשה, שפת **העולם**, נעה במהירות האור... (שורה 9)
- (ד) שפה הקושרת את **העולם** כולו (שורה 13)
- (ה) בסביבים האופטיים הקושרים את **העולם** (שורה 21)
- (ו) היצוא המסיבי של התרבות האמריקנית... שטף את **העולם** (שורה 24)
- (ז) האנגלית הכללית, זו המשמשת את "כל **העולם**"... (שורה 27)

הערך 'עולם' במילונים:

- (1) כדור הארץ; היקום.
- (2) כלל האנושות.
- (3) היבט, תחום, ישות או סביבה שהם כשלעצמם כוללים ונבדלים.
- (4) אין-סוף של זמן, נצח.

א. משמעות מס' 3 מתאימה לשתיים מן המובאות א-ז. אילו הן?

ב. בשאר המובאות המילה 'עולם' יכולה להתפרש הן במשמעות מס' 1 הן במשמעות מס' 2. הסבירו מדוע קשה להבחין בין שתי המשמעויות בהקשר של המאמר.

ג. לפניכם צירופים וניבים שבהם המילה 'עולם'.

שייכו כל אחד מהם לאחת מן המשמעויות 1, 3, 4:

- יצא לאוויר העולם	- מלחמת העולם
- ריבונו של עולם	- חרב עליו עולמו
- לדיראון עולם	- העולם השלישי
- "וארשתידך לי לעולם" (הושע ב, כא)	- לא היו דברים מעולם
- העולם התחתון	- מאסר עולם
- עם עולם (כינוי לעם ישראל)	- עולם הרוח

ד. הסבירו את משמעותם של שני הניבים האלה: "ברומו של עולם"; "השקפת עולם".

ה. לפניכם הערך **עולם** במילון ההווה (בהשמטות):

עולם ¹ [ז'; עולמות] כלל הדברים הקיימים - בעיקר כדור הארץ והשמים הנראים ממנו [- -]; כלל המושגים הקשורים ל... כגון עולם החי , עולם המוזיקה ; [- -] העולם האנושות; (עם שם לוואי) חטיבה אנושית, תקופה בחיי התרבות וכד' כגון העולם הנוצרי , העולם הישן ; [- -]
עולם ² [ז'; עולמים, עולמי-] נצח, כגון בביטויים לעולם ועד , לעולמי עד [- -]

- (1) מה ההבדל בדרך חלוקת הערך למשמעויות במילון זה לעומת החלוקה לעיל.
 (2) מה ההיגיון העומד מאחורי כל אחת מדרכי החלוקה?

רמזי תשובה

א. משמעות מס' 3 מתאימה למובאות (א) ו-(ב) - "העולם התרבותי", "העולם המערבי".
 ב. המאמר עוסק בשפה, ולכן עניינו בבני האדם שחיים בעולם ולא במובן הגאוגרפי של המילה עולם. ראוי לתת את הדעת שהיחס בין משמעות 1 למשמעות 2 הוא יחס מטונימי.

ג. יצא לאוויר העולם - 1	מלחמת העולם - 2/1
ריבונו של עולם - 1	חרב עליו עולמו - 3
לדיראון עולם - 4	העולם השלישי - 3
וארשתוך לי לעולם - 4	לא היו דברים מעולם - 4
העולם התחתון - 3	מאסר עולם - 4
עם עולם - 4	עולם הרוח - 3

ה. (1) במילון ההווה יש שני ערכים נפרדים למילה: המשמעות של הזמן הופרדה. במילונים האחרים כל המשמעויות - כולל משמעות הזמן - משויכות לערך אחד.

ראוי לשים לב להבדל בצורת הרבים בין שני המשמעים, שיש בו כדי לתמוך בהפרדה לשני ערכים: **עולמות** (במשמעות של מקום); **עולמים** (במשמעות של זמן, נצח; צורת הרבים נפוצה גם בדיבור - 'לעולמים', ובניבים כגון 'מנוחת עולמים').

(2) במילונים שבהם **עולם** הוא ערך אחד משתקפת התפיסה שמשמעות הזמן (עולם = נצח) היא משמעות המשתלשלת מן המשמעות העיקרית של הערך. עורכי מילון ההווה תפסו משמעות זו כרחוקה מדי מן המשמעות העיקרית של עולם (= מקום), ולכן הפרידו לשני ערכים.

הערה להוראה: לפנינו דוגמה לטשטוש בין 'פוליסמיה' ל'הומונימיה'. המילה 'עולם' בכל משמעה היא ממקור אחד, ואין כאן אפוא שני ערכים שהזדהו - כפי שמקובל להגדיר הומונימיה. עם זאת ראו עורכי מילון ההווה לחלקה לשני ערכים, אף כי היחס בין הערכים הוא יחס פוליסמי.

2. במאמר נזכר שם התואר **עולמי** ("השפה העולמית" [19], "כלל-עולמי" [15, 40]). בלשון הדיבור, בסלנג, **עולמי** הוא סופרלטיב (מילה מעצימה) שמשמעו מצוין, מעולה, נפלא, עצום.
 הסבירו את הקשר בין **עולמי** במשמעות הרגילה (= שייך לכל העולם, נודע בעולם) ובין השימוש במילה זו בלשון הדיבור.

הערה להוראה: נראה שהמילה **עולמי** משמשת פחות ופחות במשמעות האמורה בלשון הדיבור (משמעות זו מתועדת במילונים). זו אפוא דוגמה לתופעה של ההתיישנות המהירה של ביטויי עגה. אפשר לבקש מן התלמידים לערוך רשימה של ביטויים מעודכנים המקבילים ל'עולמי'.

3. לפניכם מילים לועזיות מן המאמר: **אימפריה**, **גלובלי**, **מסיבי**, **דיפלומטיה**. בדקו את הגדרותיהן במילונים חד-לשוניים (דוגמת אבן-שושן ורב-מילים) ובמילונים דו-לשוניים (מילון לועזי-עברי).
 השוו את המידע בשני סוגי המילונים - ההגדרות, מוצא המילים וכד'.

4. הקטע שלפניכם עשיר באמצעים רטוריים הלקוחים מתחום יחסי המשמעות בין המילים.

הביאו מתוכו דוגמה לכל אחד מיחסי המשמעות האלה: **נרדפות**, **ניגודיות** (בהקשר), **מטפורה**, **היכללות**.

"הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן, ואין היא מושלטת בכוח החרב או המחרשה. השפה הגלובלית החדשה, שפת העולם, נעה במהירות האור, נישאת על כנפיהם של אמצעי התקשורת החדשים - לווייני התקשורת ורשת האינטרנט - החובקים כמעט את כל הכדור." (שוי' 8-11)

תשובה

נרדפות: "השפה הגלובלית החדשה, שפת העולם"
ניגודיות (בהקשר): "אין השפה נעה בכבישי אבן... / השפה החדשה... נעה במהירות האור"
מטפורה: "נישאת על כנפיהם של אמצעי התקשורת החדשים";
"החובקים כמעט את כל הכדור"
היכללות: "אמצעי התקשורת החדשים - לווייני התקשורת ורשת האינטרנט".

תחביר

5. וריאציה לשאלה 19א (בשאלון):
א. סמנו בכל אחד מן המשפטים 1-4 שלהלן את הנשוא, את הנושא ולוואיו (כיחידה אחת) וכן את גרעין הנושא.
ב. ציינו את שני המשפטים הפותחים במשלים פועל. (ההמשך: שאלה 19א (3) בשאלון.)

(1) לפני כאלפיים שנה נסעה הלטינית בדרכים הסלולות של האימפריה הרומית. (שוי' 1)

(2) הפעם אין השפה נעה בכבישי אבן. (שוי' 8)

(3) השפה הגלובלית החדשה, שפת העולם, נעה במהירות האור. (שוי' 9)

(4) מגעים בין גופים שונים מתנהלים על פי רוב באנגלית. (שוי' 16)

6. וריאציה לשאלה 22 (בשאלון):
במאמר מופיעים שני צירופים שווים במשמעם ושונים במבנם:
צירוף הסמיכות: **שפת העולם** (9); צירוף שם ותוארו: **השפה העולמית** (19).
לפניכם עוד צירופים מן המאמר:

- האימפריה הרומית (2)	- בתי מלוכה (20)
- לוויין תקשורת (10)	- קהילת האינטרנט (39)
- איכות הסביבה (15)	- אופרת סבון (45)
- תקשורת אלקטרונית (15)	- קו טלפון (הערת שוליים)

- א. ציינו לצד כל צירוף את סוגו - צירוף סמיכות או צירוף שם ותוארו.
ב. נסו להמיר כל צירוף סמיכות לצירוף מקביל במבנה של שם ותוארו, וכל צירוף של שם ותוארו לצירוף מקביל במבנה סמיכות:
- אילו מן הצירופים שיצרתם אינם מקובלים או אינם קבילים? הסבירו מדוע.
- אילו מן הצירופים שקיבלתם שונים במשמעם מן הצירוף המקורי? הסבירו את ההבדל במשמעות.
- אילו מן הצירופים שקיבלתם קרובים או שווים במשמעם לצירוף המקורי?
ג. במאמר מופיע הצירוף **שפת הדיפלומטיה** (שוי' 19). הסבר את ההבדל במשמעות בין צירוף זה לצירוף **שפה דיפלומטית**.

תשובה

- א+ב - **האימפריה הרומית / אימפריית רומי** - נראה שאין הבדל במשמעות, אבל הצירוף השני אינו מקובל.
- **לוויין תקשורת / לוויין תקשורת** - שם התואר 'תקשורת' מציין בדרך כלל תכונה אנושית (יכולת לשוחח עם אנשים), ולכן צירופו ל'לוויין' יוצר צירוף לא קביל (אלא אם כן מדובר בשימוש מטפורי).
- **איכות הסביבה / האיכות הסביבתית** - הצירוף הראשון הוא מונח והוא הצירוף המקובל, ואילו הצירוף השני אינו מקובל.
- **תקשורת אלקטרונית / תקשורת אלקטרוניקה** - שני הצירופים שונים במשמעם. בצירוף הראשון שם התואר 'אלקטרונית' מציין את סוג התקשורת. הצירוף השני אינו מקובל, אך הוא מתאים לציון תקשורת בין גורמים מתחום האלקטרוניקה (השווה למשל 'תקשורת מחשבים').
- **בתי מלוכה / בתים מלוכתיים / בתים מלוכתיים** - שם התואר 'מלוכתי' אינו משמש, ולכן הצירוף השני אינו קביל. הצירוף 'בתי מלוכה' משמעו משפחות של מלכים; 'בתים מלוכתיים' יכולים להיות בניינים מפוארים מאוד.
- **קהילת האינטרנט / הקהילה האינטרנטית** - נראה ששני הצירופים שווים במשמעם.
- **אופרת סבון / אופרה סבנית** - הצירוף הראשון הוא מונח, ואילו הצירוף השני אינו קביל.
- **קו טלפון / קו טלפוני** - שני הצירופים שווים במשמעם, אך השני מקובל פחות.
- ג. **שפת הדיפלומטיה** - השפה שבה מדברים זה עם זה דיפלומטים מארצות שונות; **שפה דיפלומטית** - שפה מרומזת, לא מפורשת.

הערות להוראה

שאלה זו, הדנה בהבדלי משמעות הנובעים ממבנים שונים, עולה בקנה אחד עם הקו שהתוותה התכנית לקשור בין צורה למשמעות. היחסים בין שני המבנים - מבנה הסמיכות וצירוף שם ותוארו (בעיקר שם תואר בסיומת -י) מעסיקים את מתקני לשון ואת חוקרי העברית החדשה. מתקני לשון רואים בסמיכות את המבנה המועדף. החוקרים מנסים לעמוד על הבדלים בין המבנים מבחינת המשמעות ומבחינת הנסיבות והשימוש.²⁸

ציון שהשאלה מתאימה לתלמידים ברמה גבוהה.

7. א. ידעו את הצירופים שלפניכם (הוסיפו ה"א הידיעה במקומות המתאימים):
- **ענייני מדע, מדינה או תרבות** (ש' 14)
- **ביטויים ומשפטים שגורים ושחוקים** (ש' 32).

ב. בחרו באפשרות הנכונה ונמקו את בחירתך:
באמצעי התקשורת **זורמים** / **זורמות** מילים וביטויים באנגלית.

8. לפניכם שישה שמות מן המאמר: **צבאות, מעמדות, מחוזות, לשונות, גבולות, כנפיים**.

---

²⁸ הנה כמה הפניות ביבליוגרפיות:
יחק פרץ, **עברית כהלכה**, תל-אביב 1968, עמ' 158-163;
חיים רוזן, **עברית טובה** (מהדורה שלישית), ירושלים 1977, בעיקר עמ' 82-93, 188-193;
דנה טאובה, "על צירופי שם עצם + שם תואר גזור שם בעל סופית -י בעברית בת ימינו", **שי לחיים רבין**, ירושלים תשנ"א, 117-132 (וראו עוד הפניות שם).

- א. הוסיפו שם תואר לכל אחד מן השמות; הקפידו על התאם מבחינת המין הדקדוקי.
- ב. מה אפשר ללמוד מן השמות ומשמות התואר על היחס בין צורן הרבים למין הדקדוקי?

הערות להוראה

בשאלה זו יש שילוב בין הפרק **תחביר** - סעיף א - ובין הפרק **מערכת הצורות** - סעיף ב. אנו מצפים מדובר העברית לדעת להבחין במין הדקדוקי גם כאשר צורן הרבים אינו הצורן הצפוי, ועם זאת נראה שאין זה מיותר להעמיד את התלמידים במפורש על אי-הסדירות של צורני הרבים מבחינת המין הדקדוקי בכל הנוגע לשמות עצם (להבדיל משמות תואר).

מערכת הצורות

9. הסבירו את ההבדל במשמעות בין שני שימושי הפועל 'נדחקת' במשפטים שלפניכם :
- השפה הצרפתית **נדחקת** לחוג של הארצות דוברות הצרפתית. (שוי' 21)
- השפה האנגלית **נדחקת** לכל מקום.
10. בזוגות הפעלים שלפניכם, ציינו את הבניין של כל פועל, והסבירו את ההבדל במשמעות בכל זוג. היעזרו ב'משמעויות הבניינים' ובהקשר.
- (1) התפשטות השפה האנגלית **מצמיחה** תופעות שאינן בהכרח חיוביות. (שוי' 26)
היא [האנגלית הכללית] **צומחת** בקרב אנשים שאינם דוברים אותה. (שוי' 33)
- (2) בתקופות הללו משכילים **דברו** ביניהם בלטינית... (שוי' 36)
היא איננה **מדברת** כלל בפי אנשים בשר ודם. (שוי' 34)
רוב חבריה "**דוברים**" שפה חדשה... (שוי' 38)
- (3) הפעם אין השפה **משלטת** בכוח החרב... (שוי' 8)
כל הצדדים **שולטים** באנגלית. (שוי' 16)
האנגלית **משתלטת** על העולם.